

Ewa Habzda-Siwiek ■

Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w świetle danych ze statystyk kryminalnych

Offences Against Life and Health in the Light of Statistical Data

Streszczenie: Głównym celem artykułu jest przedstawienie rozmiarów, struktury i dynamiki przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu z rozdz. XIX Kodeksu karnego. Analiza jest prowadzona na podstawie danych statystycznych dotyczących tych przestępstw za lata 1999–2016. Na potrzeby analizy wśród przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wyróżniono cztery główne kategorie: zabójstwa, uszczerbki na zdrowiu, bójki i pobicia oraz pozostałe przestępstwa z rozdziału XIX kodeksu karnego. W analizowanym okresie liczba przestępstw w trzech z czterech wyróżnionych kategorii, a mianowicie: zabójstw, bójek i pobić oraz uszczerbków na zdrowiu, uległa zmniejszeniu. Możliwe wyjaśnienie tego faktu jest takie, że dane statystyczne odzwierciedlają międzynarodowy fenomen spadku przestępczości. Niemniej jednak zmiany w sposobie rejestrowania przestępstw stwierdzonych przez policję mogły również wpłynąć na odnotowywany spadek liczby przestępstw, głównie przez wprowadzenie nowego algorytmu rejestrowania czynów nieletnich. Rozważono również wpływ procesów demograficznych. W podsumowaniu zaakcentowano pilną potrzebę zaprojektowania i przeprowadzenia pogłębionych badań kryminologicznych dotyczących zabójstw oraz uszczerbków na zdrowiu.

Słowa kluczowe: spadek przestępczości, zabójstwa, bójki i pobicia, uszczerbki na zdrowiu, nieletni, proces rejestrowania przestępczości.

Abstract: The aim of the research presented in the article is to show the amount, structure and dynamics of the offences against life and health that are defined in Chapter XIX of the Polish Criminal Code 1997. The article presents an analysis of data on these offences based on the statistics for the years 1999–2016. For the purpose of the analysis, the offences against life and health are divided into four main categories: homicide, brawl or beating, bodily injury and the other crimes (not included in the above mentioned categories). Over the analysed period, the number of crimes in three of four categories, namely homicide,

brawl and batteries and bodily injuries, has decreased. The possible explanation of this fact is that the figures reflect the international phenomenon of crime drop. Nevertheless, the changes in the methodology of recording ascertained crime by the police could also contribute to the observed downward trend, mainly by the enforcement of a new algorithm of registering juvenile delinquency. The demographic processes are also considered. In conclusion, an urgent need to develop and conduct criminological research on homicide and bodily injuries is expressed.

Keywords: crime drop, homicide, brawl and battery, bodily injury, juveniles, crime-recording process.

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie obrazu przestępczości ujawnionej w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu z rozdz. XIX kodeksu karnego w świetle danych ze statystyk kryminalnych. Ramy opracowania obejmują zatem te przestępstwa, które głównym przedmiotem ochrony czynią życie i zdrowie i wyczerpują znamiona czynów zabronionych stypizowanych w artykułach 148–162 kodeksu karnego z 1997 r.

Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w odbiorze społecznym są uznawane za najpoważniejsze i wymagające szczególnej ochrony ze strony prawa karnego¹. Podobnie traktuje je również ustawodawca, umieszczając rozdział zatytułowany *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu* w części szczególnej kodeksu karnego bezpośrednio po przestępstwach przeciwko pokojowi, ludzkości oraz wojennych (rozdz. XVI), przestępstwach przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej (rozdz. XVII) oraz przestępstwach przeciwko obronności (rozdz. XVIII). Takie usytuowanie wskazuje na rangę i znaczenie, jakie nadaje ustawodawca czynom wymierzonym w życie i zdrowie człowieka.

Pojęcie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu nie jest jednak jednoznaczne i wymaga dookreślenia. Rozdział XIX kodeksu karnego typizuje przestępstwa, które bezpośrednio naruszają lub narażają życie i zdrowie człowieka, ale nie obejmuje wszystkich czynów zabronionych, w których dobrem chronionym jest życie lub zdrowie². Mieszczą się one również w innych rozdziałach kodeksu karnego, które wprawdzie wysuwają na pierwszy plan inne dobra chronione, ale równocześnie służą ochronie życia lub zdrowia³. W niniejszym opracowaniu posługuję się pojęciem

¹ Szerzej na temat czynników kształtujących społeczny odbiór przestępczości zob.: W. Klaus, I. Rzeplińska, D. Woźniakowska-Fajst, *Społeczny odbiór przestępczości*, w: K. Buczkowski, B. Czarnecka-Działuk, W. Klaus, A. Kossowska, I. Rzeplińska, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, D. Wójcik, *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2013, s. 343–368.

² Na temat systematyki przestępstw przeciwko życiu zob.: K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2000, s. 15, 16; J. Brzezińska, *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 46.

³ Klasycznym przykładem jest przestępstwo zgwałcenia z art. 197 k.k. zamieszczone w rozdz. XXV kodeksu karnego zatytułowanym *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności*, choć jego

„przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu” w rozumieniu zgodnym z systematyką kodeksową, ograniczając rozważania do czynów zabronionych zdefiniowanych w rozdz. XIX kodeksu karnego.

Inspiracją do przedstawienia analizy statystycznej przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu było spostrzeżenie, że obraz medialny tej kategorii przestępstw jest mocno zniekształcony zgodnie z tzw. odwróconą piramidą przestępczości. Informacje o nich, m.in. ze względu na skutki dla zdrowia i życia pokrzywdzonych, stanowią istotny element ogólnego obrazu przestępczości. Można przyjąć, że czyny wymierzone przeciwko życiu i zdrowiu są „twarzą” (wizerunkiem) przestępczości, a wiedza o nich stanowi istotny element kształtowania ogólnego obrazu przestępczości i w konsekwencji również lęku przed nią. W zasadzie pomija się przy tym fakt, że w ostatnich latach systematycznie zmniejsza się liczba ujawnionych przestępstw z tej kategorii. Ponadto niewiele uwagi poświęca się w literaturze kryminologicznej zmianom, jakie zachodzą w obrębie samej struktury przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Zmiany te są moim zdaniem pochodną ogólnych tendencji i trendów w przestępczości, ale odzwierciedlają również priorytety organów ścigania i gotowość do ujawniania wybranych kategorii przestępstw. Na te czynniki nakładają się również zmiany w sposobie rejestracji przestępstw, które niejednokrotnie znacznie modyfikują zakres informacji zawartych w statystykach kryminalnych. Przykładem takiej istotnej zmiany jest m.in. zmiana sposobu rejestracji czynów karalnych popełnionych przez nieletnich, której poświęcony będzie odrębny wątek rozważań.

Zaproponowane w artykule ramy czasowe analizy są związane z wejściem w życie kodeksu karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., który zaczął obowiązywać od dnia 1 września 1998 r.⁴ Prezentowane dane statystyczne zasadniczo będą obejmowały okres od 1999 r., pierwszego pełnego roku sprawozdawczego, w którym obowiązywały przepisy nowego kodeksu karnego, do roku 2016. Przyjęcie takiego okresu do analizy danych statystycznych jest spójne ze stanowiskiem wyodrębniającym w zakresie polityki karnej państwa po 1989 r. dwa okresy: pierwszy – do wejścia w życie nowych kodyfikacji karnych, oraz drugi – po wejściu w życie kodyfikacji z 1997 r.⁵ Prezentacja i analiza danych dotyczących przestępczości w niniejszym artykule dotyczy tego drugiego okresu, za rządów tzw. nowych (choć obowiązujących już bez mała 20 lat i wielokrotnie nowelizowanych) kodeksów karnych⁶. Ograniczenie

skutki dla ofiary wykraczają poza sferę naruszenia wolności seksualnej i dotyczą jej szeroko rozumianego życia i zdrowia, zarówno fizycznego, jak i psychicznego.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553; t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.).

⁵ K. Buczkowski, *Stan przestępczości w Polsce*, w: K. Buczkowski et al., *Społeczno-polityczne konteksty...*, op. cit., s. 50.

⁶ Razem z kodeksem karnym uchwalone zostały również kodeks postępowania karnego (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.) oraz kodeks karny wykonawczy (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557).

rozważań do przestępstw, które zostały umieszczone w rozdz. XIX kodeksu karnego, pozwala na wykorzystanie danych statystycznych dotyczących przestępczości, które zasadniczo posługują się systematyką kodeksową. Podstawą analiz są oficjalne dane dotyczące przestępczości ujawnionej zamieszczone w statystykach kryminalnych, głównie policyjnej i sądowej. Posiłkowo wykorzystuję też dane z innych źródeł, takich jak atlasy przestępczości i raporty o stanie bezpieczeństwa publikowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

1. Kategoryzacja przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu

Rozdział XIX kodeksu karnego z 1997 r., zatytułowany *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu*, zawiera 16 jednostek redakcyjnych (artykułów) typizujących czyny zabronione o różnorodnym charakterze. Przestępstwa z omawianego rozdziału stanowią zróżnicowaną wewnątrznie grupę obejmującą zabójstwa, bójki i pobicia, uszczerbki na zdrowiu oraz inne przestępstwa – m.in. narażenia na niebezpieczeństwo. Zważywszy na główny cel artykułu, jakim jest prezentacja rozmiarów, dynamiki i struktury przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, zasadne jest prowadzenie analizy w obrębie rozdz. XIX z wykorzystaniem podziału na cztery kategorie przestępstw.

I. Pierwsza kategoria obejmuje przestępstwo zabójstwa z art. 148 kodeksu karnego, a ściśle rzecz biorąc, różne formy zabójstw przewidziane przez ustawodawcę w tym artykule. Kategoria ta obejmuje typ podstawowy przestępstwa (art. 148 § 1), tzw. typy kwalifikowane (art. 148 § 2 i § 3) oraz typ uprzywilejowany (art. 148 § 4) zabójstwa. Wyodrębnienie kwalifikowanych form zabójstwa nastąpiło dopiero z chwilą wejścia w życie kodeksu karnego z 1997 r. i spowodowało „rozwarstwienie” dotychczasowej, znanej poprzednim kodeksom karnym, syntetycznej konstrukcji przestępstwa zabójstwa⁷. Bezsposornie na gruncie obowiązującego kodeksu karnego można wyodrębnić jeden typ podstawowy (art. 148 § 1 k.k.) i jeden typ uprzywilejowany (art. 148 § 4 k.k.) zabójstwa. Wątpliwości pojawiają się na tle interpretacji przepisów art. 148 § 2 i 3 kodeksu karnego. W art. 148 § 2 k.k. ustawodawca przewidział zaostrezenie odpowiedzialności karnej za zabójstwo popełnione ze szczególnym okrucieństwem, w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem lub rozbojem, w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie, z użyciem materiałów wybuchowych oraz – w pierwotnej wersji przepisu (obowiązującej do marca 2011 r.) również za zabójstwo z użyciem broni palnej⁸. Surowszej karze podlega także sprawca, który jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za

⁷ Szerzej na ten temat zob. K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu...*, op. cit., s. 20, 21.

⁸ W związku z redakcją art. 148 § 2 k.k. pojawił się problem interpretacyjny, czy mamy do czynienia w tym przepisie z jednym typem kwalifikowanym wieloodmianowym, czy też z wielością typów kwalifikowanych tzw. ciężkiego zabójstwa. Na ten temat m.in. R. Kokot, *Zabójstwo kwalifikowane*,

zabójstwo (art. 148 § 3 kk), a ponadto, od 22 marca 2011 r.,⁹ także „sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego”¹⁰. Ugruntowaną tradycję, sięgającą kodeksu karnego z 1932 r., ma natomiast regulacja dotycząca zabójstwa uprzywilejowanego z art. 148 § 4 kk, popełnianego „pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami”, czyli tzw. zabójstwa w afekcie¹¹.

Kategoria statystyczna „zabójstwo” jest zatem w swej istocie kategorią złożoną i z perspektywy kryminologicznej zasługującą na odrębne potraktowanie, niezależnie od doktrynalnych sporów i wątpliwości co do wyodrębnienia kwalifikowanych („ciężkich”) postaci zabójstw. Nie zawiera ona wszystkich zabójstw stypizowanych w rozdz. XIX k.k., gdyż poza nią znalazły się przestępstwo tzw. dzieciobójstwa z art. 149 k.k., zabójstwo eutanatyczne z art. 150 k.k. (oba traktowane w doktrynie prawa karnego jako typy uprzywilejowane zabójstwa) oraz nieumyślne zabójstwo z art. 155 k.k. Według kategoryzacji przyjętej w niniejszym opracowaniu czyny z art. 149, 150 i 155 k.k. zostały zaliczone do ostatniej kategorii jako „pozostałe przestępstwa z rozdziału XIX kodeksu karnego”, gdyż w statystykach kryminalnych, raportach o stanie bezpieczeństwa oraz danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny zwyczajowo jako zabójstwa wykazywane są jedynie czyny kwalifikowane z art. 148 k.k.

II. Drugą wyróżnioną na potrzeby niniejszych rozważań kategorię stanowią przestępstwa z art. 156 i 157 k.k. określane zbiorczym terminem „uszczerbki na zdrowiu”. Kategoria ta jest również wewnętrznie zróżnicowana i obejmuje różne postacie „ciężkiego uszczerbku na zdrowiu”, przewidziane w art. 156 k.k., oraz inne niż określone w tym artykule działania powodujące „naruszenia czynności ciała lub rozstrój zdrowia” określone w art. 157 k.k. Art. 156 § 1 k.k. przewiduje karalność spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci „pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia (pkt 1) oraz „innego ciężkiego kalectwa,

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Acta Universitatis Wratislaviensis, nr 2332, Wrocław 2001, s. 146 i n.

⁹ Ustawa z dnia 26 listopada 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz Ustawy o Policji (Dz.U. z 2010 r. Nr 240, poz.1602).

¹⁰ Taka konstrukcja przepisu budzi wiele zastrzeżeń, które zostały obszernie przedstawione w literaturze. Zob. m.in.: R. Kokot, *O zasadności typizacji i niektórych kontrowersjach wokół zabójstwa kwalifikowanego*, w: J. Brzezińska, J. Giezek (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 257–277; S. Pikulski, *Zabójstwa kwalifikowane w polskim kodeksie karnym z 1997 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2012, nr 15, s. 7–20.

¹¹ Literatura dotycząca przestępstw w afekcie jest bardzo obszerna; dla przykładu można wskazać klasyczną pracę K. Daszkiewicz, *Przestępstwa z afektu w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1982; oraz jeden z nowszych artykułów dotyczących tej problematyki: A. Golonka, *Silne wzburzenie jako znamię typu uprzywilejowanego zabójstwa określonego w art. 148 § 4 k.k. w świetle aktualnego orzecznictwa sądowego*, w: J. Giezek, J. Brzezińska (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw...*, *op. cit.*, s. 278–300.

ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej albo znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zespecenia lub zniekształcenia ciała” (pkt 2). Ustawodawca przewidział również możliwość spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu poprzez działanie nieumyślne (art. 156 § 2 k.k.) oraz sytuacje, w których następstwem czynu powodującego ciężki uszczerbek na zdrowiu jest śmierć człowieka (typ kwalifikowany przez następstwo przewidziany w art. 156 § 3 k.k.). W artykule 157 § 1 k.k. ustawodawca przewidział natomiast odpowiedzialność za naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia inne niż określone w art. 156 § 1 k.k., różnicując przy tym wysokość sankcji w zależności od czasu trwania tego naruszenia lub rozstroju i przewidując łagodniejszą odpowiedzialność za naruszenie lub rozstrój trwające „nie dłużej niż 7 dni” (art. 157 § 2 k.k.). Ponadto w art. 157 § 3 k.k. przewidziano typ nieumyślny tego przestępstwa. Kategoria „uszczerbki na zdrowiu” obejmuje zatem czyny o zróżnicowanym charakterze – zarówno z punktu widzenia oceny prawnokarnej, skutków dla ofiary, jak i zróżnicowanego trybu ścigania tych przestępstw. Co do zasady bowiem ściganie naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia trwającego nie dłużej niż siedem dni odbywa się z oskarżenia prywatnego, za wyjątkiem sytuacji, gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa zamieszkująca ze sprawcą, wówczas ściganie następuje z oskarżenia publicznego (art. 157 § 4 k.k.)¹². Jeżeli natomiast sprawca działał nieumyślnie, a pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, ściganie następuje na jej wniosek (art. 157 § 5 k.k.). Do omawianej kategorii zaliczyć również należy art. 157a k.k., penalizujący spowodowanie uszkodzeń ciała dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu (art. 157a § 1 k.k.), wprowadzający równocześnie depenalizację (uchylenie karalności) matki dziecka poczętego (art. 157a § 3 k.k.) oraz uchylenie przestępności uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia dziecka poczętego spowodowanego przez lekarza w następstwie prowadzenia działań leczniczych koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego (art. 157a § 2 k.k.)¹³.

III. Trzecia kategoria obejmuje przestępstwa z art. 158 i 159 k.k., zdefiniowane jako „udział w bójce lub pobiciu, w których naraża się człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub nastąpienie skutku określonego w art. 156 § 1 lub w art. 157 § 1 kodeksu karnego”. Zgodnie z art. 158 § 1 k.k. skutki te obejmują spowodowanie tzw. ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia trwającego powyżej siedmiu dni. Ustawodawca przewidział przy tym zaostrenie odpowiedzialności w sytuacjach, gdy następstwem

¹² Takie uregulowanie miało na celu ochronę ofiar przemocy domowej; zostało wprowadzone w Ustawie z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842) i weszło w życie z dniem 1 sierpnia 2010 r.

¹³ Przepis ten został dodany do kodeksu karnego przez Ustawę z dnia 8 lipca 1999 r., która weszła w życie w dniu 17 sierpnia 1999 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 64, poz. 729).

bójki lub pobicia jest ciężki uszczerbek na zdrowiu człowieka (art. 158 § 2 k.k.) lub śmierć człowieka (art. 158 § 3 k.k.). Niezależnie od stypizowania bójek i pobić kwalifikowanych przez następstwa art. 159 k.k. wprowadził surowszą odpowiedzialność za udział w bójce lub pobiciu, w których użyto broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu. Również w tej kategorii mamy zatem do czynienia z czynami o zróżnicowanej szkodliwości społecznej i *spectrum* potencjalnych następstw. Podkreślenia wymaga przy tym istnienie zasadniczej różnicy pomiędzy bójkami i pobiciami, z perspektywy kryminologicznej są to bowiem czyny o zupełnie innym charakterze. W przypadku bójki mamy do czynienia z zajściem, w którym biorą udział co najmniej trzy osoby, ale każda ma status równoprawnego uczestnika – jest jednocześnie atakującym i atakowanym. Pobicie angażuje również minimum trzy osoby, ale wyraźny jest podział na stronę atakującą i atakowaną¹⁴.

IV. Czwarta grupa zawiera wszystkie pozostałe, poza wyżej wymienionymi, przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu z rozdz. XIX kodeksu karnego. Jest to zatem zbiorcza kategoria obejmująca następujące przestępstwa: tzw. dzieciobójstwo (art. 149 k.k.), zabójstwo eutanatyczne (art. 150 k.k.), namowę i pomoc do samobójstwa (art. 151 k.k.), przerwanie ciąży za zgodą i bez zgody kobiety ciężarnej z zaostreniem odpowiedzialności w przypadku śmierci kobiety w następstwie takich działań (art. 152–154 k.k.), narażenie na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 k.k.), narażenie na zarażenia wirusem HIV, chorobą weneryczną lub zakaźną albo inną ciężką chorobą nieuleczalną lub realnie zagrażającą życiu (art. 161 k.k.) oraz nieudzielenie pomocy osobie znajdującej się w położeniu groźącym bezpośrednim niebezpieczeństwem utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 162 k.k.).

Ze statystycznego punktu widzenia przestępstwa z ostatniej grupy („pozostałe przestępstwa”) cechuje duże rozproszenie pod względem liczebności; niektóre z nich odnotowywane są jedynie incydentalnie. Stanowi to istotne ograniczenie możliwości bliższego przedstawienia tych przestępstw i wnioskowania o tendencjach czy trendach. Z tego też względu przestępstwa z tej kategorii zostaną omówione jedynie marginalnie, za wyjątkiem odesłania do literatury poświęconej przestępstwu dzieciobójstwa, które zostało zbadane i opisane w polskiej literaturze z perspektywy prawnokarnej i kryminologicznej w kompleksowy i satysfakcjonujący sposób¹⁵, oraz wskazania możliwości wykorzystania art. 160 k.k. do ścigania pewnych rodzajów niepożądanych społecznie zachowań.

Wyodrębnienie powyższych kategorii odpowiada sposobowi prezentacji danych o przestępstwach z rozdz. XIX k.k., które są gromadzone w statystykach policyjnych

¹⁴ Szerzej na ten temat zob. m.in. A. Nowosad, *Bójka i pobicie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 17.

¹⁵ W ostatnich latach ukazały się dwie obszerne monografie poświęcone przestępstwu z art. 149 k.k.: A. Książopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo w prawie polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010; oraz J. Brzezińska, *Dzieciobójstwo...*, *op. cit.*

i sądowych. Są one również wykorzystywane w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego (roczniki statystyczne w części dotyczącej wymiaru sprawiedliwości) oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (raporty o stanie bezpieczeństwa). Ze względu na główny cel niniejszego opracowania, jakim jest zaprezentowanie i analiza podstawowych danych statystycznych dotyczących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, rozważania będą prowadzone na podstawie powyższego podziału przestępstw. Natomiast w celu zobrazowania zróżnicowania ilościowego przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wewnątrz omawianych kategorii w tabeli 5 przedstawiono zbiorczo liczebności wszystkich przestępstw stwierdzonych z rozdz. XIX k.k. w latach 1999–2016.

2. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w kontekście zmian społecznych

Przedstawienie rozmiarów, struktury i dynamiki przestępczości w dłuższym okresie wymaga odniesienia do rzeczywistości społeczno-politycznej i prawnej. Innymi słowy, wymaga usytuowania obrazu przestępczości jako fenomenu społecznego w kontekście zjawisk i procesów społecznych (zmian społecznych, procesów demograficznych) oraz zmian legislacyjnych, które wpłynęły lub mogły wpłynąć na obraz omawianej kategorii przestępstw. W odniesieniu do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu należy zatem rozważyć, czy zmiany społeczne i prawne, które miały miejsce w ostatnich kilkunastu latach, mogły wpłynąć na ilościowe i jakościowe zmiany w obrazie tej przestępczości. Wątek ten sam w sobie mógłby być przedmiotem odrębnego opracowania, w tym miejscu zostaną jedynie zasygnalizowane te kwestie, które – w mojej subiektywnej ocenie przemian zachodzących w polskim społeczeństwie – mogły mieć wpływ na strukturę i dynamikę omawianych przestępstw. Zaznaczyć przy tym należy, że obowiązujący kodeks karny wszedł w życie w czasie, gdy proces transformacji społeczno-gospodarczej zapoczątkowany w 1989 r. był już zaawansowany. Wówczas też, po pierwszym okresie powszechnej akceptacji i zadowolenia z dokonujących się zmian, aktualny stał się temat społecznych kosztów transformacji, wśród których m.in. akcentowano nieuchronny, zdaniem niektórych, wzrost przestępczości. Tłumaczono ten wzrost koniecznością „nadgonienia” do poziomu przestępczości w innych krajach europejskich. Poza aspektem ilościowym zwracano uwagę na zmiany jakościowe, w szczególności wymagające uwzględnienia pojawienia się nowych, nieznanych wcześniej w Polsce form przestępczości zorganizowanej. Statystyki przestępczości z ostatniej dekady XX w. dostarczały argumentów za takim tokiem rozumowania, gdyż istotnie od połowy lat 90. ubiegłego stulecia rozpoczął się dynamiczny wzrost przestępczości, który osiągnął swe apogeum w roku 2003, kiedy to w statystykach policyjnych odnotowano bez mała półtora miliona przestępstw stwierdzonych. Od tego momentu rozpoczął się proces

odwrotny: systematycznego spadku rozmiarów przestępczości ujawnionej, który trwa do dzisiaj. Uprawnione jest zatem stwierdzenie, że w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. mieliśmy do czynienia zarówno z okresami wzrostu, jak i spadku rozmiarów przestępczości.

W analizie czynników społecznych, które w dłuższej perspektywie czasowej mogą rzutować na rozmiary przestępczości, uwzględnia się wiele zmiennych, takich jak procesy demograficzne, urbanizacyjne, rozwój gospodarczy, migracje, przeobrażenia struktury własnościowej i społecznej, a także zmiany stylu życia. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na fakt, że Polska jest krajem, w którym dopiero po przełomie 1989 r. – niezależnie od zmian ustrojowych i związanymi z nimi przekształceniami stosunków własnościowych – rozpoczęło się „wyrównywanie” cywilizacyjne w sferze ekonomicznej, a związku z tym niektóre procesy przebiegały znacznie szybciej niż w krajach Europy Zachodniej. Zmiany społeczno-ustrojowe i powiązane z nimi przeobrażenia gospodarcze niewątpliwie musiały znaleźć odzwierciedlenie w obrazie przestępczości. Otwarte pozostaje pytanie, na ile mogły wpłynąć na strukturę i dynamikę przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Gwoli ścisłości warto dodać, że punktem wyjścia do wyjaśniania charakteru związków pomiędzy zmianą społeczną a przestępczością powinno być dookreślenie, co rozumieć jako zmianę społeczną. Kwestia ta została przedstawiona w przeglądowym artykule Anny Kossowskiej *Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*¹⁶. W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę na dwa istotne moim zdaniem spostrzeżenia autorki. Po pierwsze, zwraca ona uwagę na fakt, że większość analiz wyjaśniających związek zmian zachodzących w społeczeństwie z przestępczością dotyczy sytuacji, w których zmiana społeczna (niezależnie od tego, jak ją definiujemy) przyczynia się do wzrostu nasilenia przestępczości. Tymczasem, wobec odnotowywanego w wielu krajach spadku przestępczości, aktualna staje się konieczność wyjaśniania odwrotnej tendencji¹⁷. Po drugie, Kossowska trafnie zauważa, że „po upływie 20 lat od początku przemian¹⁸ analizę uwarunkowań przestępczości we współczesnej Polsce można przeprowadzać w oparciu o te same czynniki, do jakich odwołują się kryminolodowie opisujący przestępczość w społeczeństwach ponowoczesnych”¹⁹.

Do najważniejszych procesów społecznych mających miejsce w Polsce w ostatnich dwóch dekadach zaliczyć można m.in. kontynuację rozwoju gospodarki opartej na wolnorynkowych zasadach, która doprowadziła do pogłębienia różnic społecznych (rozwarstwienia społecznego), ale jednocześnie umożliwiła ekonomiczny awans

¹⁶ A. Kossowska, *Zmiana społeczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*, w: K. Buczkowski et al., *Společno-polityczne konteksty...*, s. 73–103.

¹⁷ Na ten temat m.in. G. Farrell, N. Tilley, A. Tseloni, *Why the crime drop?*, „Crime and Justice” 2014, nr 43, s. 421–490; M. Tonry, *Why crime rates are falling throughout the Western World*, „Crime and Justice” 2014, nr 43, s. 1–63.

¹⁸ Datowanych od roku 1989, który zapoczątkował transformację społeczno-ustrojową w Polsce.

¹⁹ A. Kossowska, *Zmiana społeczna...*, *op. cit.*, s. 99.

niektórych grup społecznych oraz ogólne podniesienie poziomu zamożności społeczeństwa. Ponadto przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. stało się cezurą czasową, momentem, od którego procesy zmiany społecznej zyskały moim zdaniem nową jakość. Otwarcie granic, możliwość zatrudnienia na wcześniej niedostępnych dla Polaków rynkach pracy spowodowała ogromną falę migracji, początkowo o charakterze zarobkowym, która jednak dla wielu osób przekształciła się w trwały pobyt poza krajem. Ze względu na fakt, że mobilność dotyczy głównie ludzi młodych, często niezakorzenionych jeszcze w życiu rodzinnym i zawodowym, a fala migracji zapoczątkowana w 2004 r. objęła około 2 mln osób, ten proces niewątpliwie uszczuplił zasoby polskiego społeczeństwa. Rozpatrując ten problem z perspektywy kryminologicznej i uwzględniając fakt, że sprawcy pospolitych (tzw. kryminalnych) przestępstw w większości „rekrutują” się z grona młodych mężczyzn, można wysunąć sugestię, że procesy migracyjne zapoczątkowane w roku 2004 poprzez otwarcie rynków unijnych dla obywateli Polski przyczyniły się do emigracji także tych osób, które potencjalnie mogły w Polsce naruszać prawo. Idąc krok dalej, można pokusić się o sformułowanie kilku hipotez dotyczących potencjalnych skutków fali migracji na przestępczość.

Pierwsza hipoteza zakłada, że osoby, które zdecydowały się na emigrację w celach zarobkowych, zostały „ochronione” przed pokusą nielegalnego zdobywania środków na podwyższenie swego ekonomicznego lub społecznego statusu w kraju poprzez możliwość pozyskania za granicą pracy i wynagrodzenia warunkującego zaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych. Nie można przecież pomijać faktu, że ubocznym i bardzo dotkliwym dla wielu osób efektem transformacji społeczno-ustrojowej było bezrobocie, niejednokrotnie mające charakter trwały i wykluczający społecznie²⁰. Konsekwencją przyjęcia takiego scenariusza mogłoby być zatem zmniejszenie rozmiarów przestępczości w Polsce, przynajmniej w grupie osób (zwłaszcza mężczyzn) z najmłodszych grup wiekowych.

Z drugiej strony osoby, które ze względu na deficyty w wykształceniu lub nieadekwatność kompetencji do zwiększających się wymagań gospodarki rynkowej nie potrafiły „odnaleźć” się w nowych realiach, mogły ulec pokusie naruszenia prawa w celu zdobycia pożądaných dóbr lub osiągnięcia statusu społecznego. Natomiast niektórzy, „przygotowani” wcześniej do czerpania zysków z łamania prawa, mogli rozszerzyć pola działalności przestępczej i wykorzystać nowe możliwości – co wyjaśniałoby m.in. rozwój przestępczości zorganizowanej. Ponadto osoby, które miały już za sobą w kraju inicjację przestępczą, mogły wykorzystać otwarcie granic dla przeniesienia czy rozszerzenia dotychczasowej tego typu działalności poza granice kraju. Konsekwencją takiego założenia mogło być również zwiększenie liczby przypadków przestępstw popełnionych w kraju i za granicą przez Polaków.

²⁰ Szczególnie niekorzystną formą bezrobocia jest niemożność uzyskania pierwszej stałej pracy przez absolwentów szkół wyższych; takie osoby są bowiem u progu dorosłego życia pozbawione nie tylko autonomii ekonomicznej, lecz także kapitału społecznego tworzącego się w relacjach zawodowych.

Można również sformułować hipotezę pośrednią, która uwzględniałaby „efekt ochronny” migracji powodujący zmniejszenie nasilenia przestępczości w kraju pochodzenia, ale jednocześnie nie wykluczałaby wystąpienia przypadków naruszenia prawa za granicą w sytuacji nieuzyskania bądź pogorszenia sytuacji życiowej na emigracji. O ile powyższe uwagi, o bardzo ogólnym charakterze, mogą stanowić przyczynek do szerszej dyskusji o krótko- i długofalowych konsekwencjach (wpływie) procesów społecznych na zjawisko przestępczości, o tyle na potrzeby niniejszej analizy należy skupić się na tych elementach rzeczywistości społecznej, które mogły w szczególny sposób wpłynąć na rozmiary, dynamikę i strukturę przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu.

Wątkiem, który nie może być pominięty w rozważaniach dotyczących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, jest wpływ procesów demograficznych na rozmiary tej przestępczości. Z dotychczasowych opracowań dotyczących przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wynika między innymi, że wśród sprawców uszczerbków na zdrowiu oraz uczestników bójek i pobic znaczącą grupę stanowią nieletni. Zmniejszanie się populacji roczników adolescentów, którzy mogą ponosić odpowiedzialność za czyny karalne w rozumieniu Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (13–16 lat), może tym samym sprzyjać zmniejszaniu rozmiarów tej przestępczości. Do tego wątku powrócę w dalszej części artykułu, po przedstawieniu podstawowych danych dotyczących rozmiarów przestępczości przeciwko życiu i zdrowiu.

3. Zmiany w rozdziale XIX kodeksu karnego w okresie jego obowiązywania

Kodeks karny z 1997 r. był dotychczas wielokrotnie nowelizowany, zarówno w części ogólnej, jak i szczególnej. Jego rozdział XIX, w porównaniu z innymi częściami kodeksu karnego, był nowelizowany relatywnie rzadko. Z punktu widzenia prowadzonych rozważań istotne jest to, że wprowadzone zmiany nie miały znaczącego „przełożenia” na obraz statystyczny (ilościowy) przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Tym niemniej zmiany dokonane w rozdz. XIX k.k. od początku jego obowiązywania zostaną pokrótce omówione, aby pokazać kierunek dotychczasowych działań nowelizacyjnych.

Pierwsze zmiany w części poświęconej przestępstwom przeciwko życiu i zdrowiu zostały dokonane już niespełna rok po wejściu w życie k.k. z 1997 r. Na mocy Ustawy z dnia 8 lipca 1999 r.²¹ zmienione zostały trzy artykuły z rozdz. XIX k.k.: art. 149 k.k., art. 152 § 3 k.k. i art. 153 § 2 k.k. W pierwotnym brzmieniu art. 149 k.k. wśród przesłanek uzasadniających możliwość przyjęcia uprzywilejowanej kwalifikacji

²¹ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o zawodzie lekarza (Dz.U. z 1999 r. Nr 64, poz. 729, która weszła w życie w dniu 17 sierpnia 1999 r.

przestępstwa dzieciobójstwa znalazły się: wpływ przebiegu porodu, silne zniekształcenie nowo narodzonego dziecka (przesłanki znane już kodeksowi karnemu z 1969 r.) oraz trudna sytuacja życiowa matki (nowa przesłanka). Rozszerzenie w stosunku do regulacji kodeksu karnego z 1969 r. katalogu przesłanek dzieciobójstwa o tzw. przesłankę społeczną spotkało się z powszechną krytyką, która przyczyniła się do szybkiej nowelizacji przepisu art. 149 k.k.²² W efekcie powrócono do sformułowania przepisu znanego z poprzedniego kodeksu karnego, przy czym dokonano jednocześnie modyfikacji sankcji za ten czyn poprzez obniżenie dolnego progu zagrożenia z sześciu do trzech miesięcy. W tej samej ustawie zmieniono również pierwotne brzmienie art. 152 § 3 k.k. i art. 153 § 2 k.k. poprzez zastąpienie wyrażenia „płód osiągnął” zwrotem „dziecko poczęte osiągnęło” zdolność do samodzielnego życia²³. Poza tymi modyfikacjami dodano do rozdz. XIX k.k. nowy przepis art. 157a k.k. penalizujący spowodowanie uszkodzeń dziecka poczętego lub rozstrój zdrowia zagrażający jego życiu z równoczesnym uchyleniem karalności matki dziecka poczętego oraz uchyleniem przestępczości uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia spowodowanego przez lekarza w czasie prowadzenia działań leczniczych koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety, życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego.

Następna zmiana w rozdz. XIX k.k. dotyczyła art. 156 § 1, którego treść została zmieniona Ustawą z dnia 3 października 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (Dz.U. z 2003 r. Nr 199, poz. 1935), z mocą od dnia 9 grudnia 2003 r. W tym przypadku chodziło o interpretację niejednoznacznego wyrażenia opisującego jedną z postaci ciężkiego uszczerbku w pierwotnym brzmieniu przepisu. W efekcie zaistniałych wątpliwości i w celu rozstrzygnięcia sporów interpretacyjnych ostatecznie zastąpiono sformułowanie „ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej choroby realnie zagrażającej życiu” sformułowaniem „ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu”.

Kolejne zmiany były efektem krytyki przepisu art. 148 § 2 k.k., który od wejścia w życie kodeksu karnego z 1997 r. budził wiele kontrowersji. Początkowo miały one charakter głównie dyskusji naukowych dotyczących budzącej wątpliwości konstrukcji legislacyjnej przepisu oraz sporu o kryteria i zasadność wyróżnienia określonych typów kwalifikowanych zabójstwa. Krytyka regulacji przyjętej w art. 148 § 2 k.k. nasiliła się po nowelizacji z 2005 r., która zaostrzyła ustawowy wymiar kary za popełnienie kwalifikowanego („ciężkiego”) zabójstwa. Zgodnie z Ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego

²² Szerzej zob. J. Brzezińska, *Dzieciobójstwo...*, *op. cit.*, s. 191–196.

²³ Zmiany nie miały charakteru wyłącznie terminologicznego, lecz zostały podbudowane aksjologicznie, co było związane z „nowym systemem aksjologicznym w dziedzinie prawa”. Zob. T. Szymanowski, *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 106.

i ustawy – Kodeks karny wykonawczy²⁴ za zabójstwo kwalifikowane można było wymierzyć wyłącznie albo karę 25 lat pozbawienia wolności, albo karę dożywotniego pozbawienia wolności. Przyjęcie takiej regulacji spowodowało istotne ograniczenie sędziowskiego uznania przy wymierzaniu kary, a w szczególności w przypadku sprawców, którzy w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończyli 18 lat, wprowadzało *de facto* sankcję bezwzględną (oznaczoną) 25 lat pozbawienia wolności²⁵. Wobec nowelizacji podniesiono liczne zarzuty natury konstytucyjnej, które stały się impulsem do zaskarżenia przepisów do Trybunału Konstytucyjnego. Wyrokiem z dnia 16 kwietnia 2009 r.²⁶ Trybunał Konstytucyjny orzekł o niekonstytucyjności zmian dokonanych zaskarżoną ustawą w części dotyczącej ustawowego wymiaru kary przyjętego w art. 148 § 2 k.k. W związku z koniecznością implementacji orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego Ustawą z dnia 26 listopada 2010 r., która weszła w życie w dniu 22 marca 2011 r.²⁷, po raz kolejny zmieniono treść art. 148 § 2 k.k. Zmiany dokonane tą nowelizacją wykroczyły jednak poza kwestie, które były przedmiotem zarzutów konstytucyjnych. Poza przywróceniem możliwości orzekania kary pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż od 12 lat, dokonano jeszcze w dyspozycji przepisu istotnej zmiany w opisie znamion kwalifikujących, a mianowicie w art. 148 § 2 pkt 4 k.k. wykreślono znamię „z użyciem broni palnej”. Ustawodawca przychylił się tym samym do stanowiska, że zabójstwo, do którego popełnienia sprawca użył broni palnej, nie powinno być traktowane automatycznie jako „cięższe”, choćby z tego względu, że nie musi się wiązać z większym czy dłuższym cierpieniem dla ofiary niż przypadki użycia przez sprawcę noża czy też innych ostrych lub tępych przedmiotów, które to przypadki mogą być kwalifikowane w typie podstawowym zabójstwa, tj. z art. 148 § 1 k.k. Możliwość zakwalifikowania zabójstwa popełnionego z użyciem broni palnej jako zabójstwa z art. 148 § 1 k.k. spowodowała przesunięcie niektórych zabójstw z kategorii kwalifikowanych do „zwykłych”. Tym samym zmiana ta przyczyniła się do zmniejszenia w statystykach policyjnych liczby zabójstw kwalifikowanych, choć nie wpłynęła na ogólną liczbę ujawnionych zabójstw z art. 148 k.k. Ponadto tą samą ustawą zmieniono treść art. 148 § 3 k.k., stanowiąc, że surowszej karze określonej w art. 148 § 2 k.k. podlega nie tylko ten, kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo (tak było w pierwotnym brzmieniu przepisu), ale również „sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego”. Dodanie tego nowego, kazuistycznego znamienia kwalifikującego nasiliło ponownie krytykę całej

²⁴ Dz.U. z 2005 r. Nr 163, poz. 1363.

²⁵ Zgodnie z art. 54 § 2 k.k. wobec sprawcy, który w czasie popełnienia przestępstwa nie ukończył 18 lat, nie orzeka się bowiem kary dożywotniego pozbawienia wolności.

²⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 kwietnia 2009 r., sygn. akt P 11/08 (Dz.U. z 2009 r. Nr 63, poz. 533).

²⁷ Dz.U. z 2010 r. Nr 240, poz. 1602.

kodeksowej regulacji dotyczącej kwalifikowanych postaci zabójstw. Konsekwencją tych dyskusji była propozycja złożona w trakcie prac Zespołu Prawa Karnego Materialnego, działającego w ramach ówczesnej Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, w której zarekomendowano rezygnację z typów kwalifikowanych przestępstwa zabójstwa i powrót do konstrukcji znanej wcześniejszym kodeksom karnym²⁸.

W rozdz. XIX kodeksu karnego wprowadzono również zmiany o charakterze procesowym wynikające z wejścia w życie Ustawy z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw²⁹, która z dniem 1 sierpnia 2010 r. zmieniła dotychczasową regulację art. 157 § 4 i art. 157 § 5 k.k. Zmiana ta miała na celu ułatwienie ścigania sprawców przemocy domowej. Modyfikowała dotychczasowy tryb ścigania przez wprowadzenie wyjątku od zasady, że ściganie przestępstw z art. 157 § 2 k.k. (naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające nie dłużej niż siedem dni) oraz art. 157 § 3 k.k. (gdy sprawca działał nieumyślnie) odbywa się z oskarżenia prywatnego. Obecnie, w sytuacjach, gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa zamieszkująca wspólnie ze sprawcą, ściganie następuje z oskarżenia publicznego. Ponadto wprowadzono zasadę, że w sytuacji, gdy sprawca działa nieumyślnie, a pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, ściganie następuje na jej wniosek, bez względu na to, jak długo trwało naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia³⁰.

Ostatnia dotychczasowa zmiana w rozdz. XIX kodeksu karnego została dokonana Ustawą z dnia 23 marca 2017 r., która weszła w życie w dniu 13 lipca 2017 r.³¹ Na mocy tej ustawy podniesiono dolne i górne progi zagrożenia za czyny kwalifikowane z art. 156 § 1 k.k. i z art. 156 § 3 k.k., przesuując je tym samym z kategorii występków do kategorii zbrodni³². Zmiana ta wykracza poza ramy czasowe objęte rozważaniami, niemniej zostaje odnotowana jako symptomatyczna dla kierunku zmian legislacyjnych, które w podwyższaniu sankcji karnych (a w szerszym kontekście zwiększaniu punitywności prawa karnego) upatrują możliwości oddziaływania i skutecznej reakcji na zjawisko przestępczości³³.

²⁸ Pomysł ten nie został zrealizowany, choć była ku temu okazja, gdy w roku 2015 przeprowadzono dużą nowelizację prawa karnego – pozostawiła ona jednak unormowanie dotyczące zabójstw kwalifikowanych w dotychczasowym brzmieniu. Szerzej na temat doktrynalnych sporów dotyczących zabójstwa kwalifikowanego zob. R. Kokot, *O zasadności typizacji...*, s. 257–277.

²⁹ Dz.U z 2010 r. Nr 125, poz. 842.

³⁰ Do wejścia w życie tej zmiany ściganie przestępstwa nieumyślnego odbywało się na wniosek tylko w sytuacji, gdy naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwały dłużej niż siedem dni.

³¹ Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773).

³² Przestępstwo z art. 156 § 1 k.k. jest obecnie zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od trzech lat, natomiast czynny z art. 156 § 1, których następstwem jest śmierć człowieka, są obecnie zagrożone karą pozbawienia wolności od pięciu lat, karą 25 lat pozbawienia wolności albo karą dożywotniego pozbawienia wolności.

³³ Dla osób zajmujących się zawodowo problematyką przestępczości jest oczywiste, że manipulowanie sankcją karną w niewielkim stopniu (jeśli w ogóle) może wpływać na rozmiary przestępczości.

Reasumując ten wątek, można stwierdzić, że dotychczasowe zmiany dokonane w przepisach rozdz. XIX kodeksu karnego w czasie jego obowiązywania nie miały znaczącego wpływu na obraz statystyczny przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Ewentualny wpływ tych zmian może być wiązany jedynie z rozszerzeniem możliwości kwalifikowania czynów jako zabójstw „ciężkich” z art. 148 § 3 k.k. oraz wprowadzeniem nowego typu przestępstwa z art. 157a. Czyny te odnotowywane są jednak w skali roku sporadycznie, tym samym można przyjąć, że dokonane korekty w przepisach nie wpłynęły na ogólną liczbę czynów kwalifikowanych z rozdz. XIX k.k. w okresie objętym rozważaniami.

4. Rozmiary i dynamika przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu

Rozważając problemy dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, należy wskazać ich miejsce w ogólnej strukturze przestępczości. Tabela 1 przedstawia liczebność przestępstw stwierdzonych ogółem, przestępstw kryminalnych i przestępstw z rozdz. XIX k.k. w latach 1999–2016 oraz udziały (odsetki) przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wśród wszystkich przestępstw stwierdzonych i wśród tzw. przestępstw kryminalnych. Bezdyskusyjny jest fakt, że od kilkunastu lat mamy w Polsce do czynienia z tendencją spadkową przestępczości – odnotowuje się coraz mniej przestępstw stwierdzonych i ta prawidłowość znajduje odzwierciedlenie również w odniesieniu do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Podkreślić należy, że spadek rozmiarów przestępczości jest od kilkunastu lat obserwowany w większości krajów europejskich, Polska wpisuje się w tym przypadku w ogólnoeuropejską tendencję³⁴.

Z danych przedstawionych w tabeli 1 wynika, że przestępstwa stwierdzone z rozdz. XIX k.k. stanowią niewielki odsetek ogółu przestępstw stwierdzonych (zawierający się przedziale 2,3–3,0%), przy czym ten niewielki udział można uznać w omawianym okresie za względnie stabilny. Również odsetek przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu obliczony w odniesieniu do kategorii przestępstw tzw. kryminalnych³⁵ zasadniczo mieści się w przedziale 3–4%, jedynie w latach 2007–2009 przekroczył próg 4%. Dostrzegalne fluktuacje liczebności mogą być spowodowane kilkoma odmiennymi i niezależnymi od siebie przyczynami. Przede wszystkim mogą one wynikać z ogólnych trendów i tendencji przestępczości. Zmiana udziału tych przestępstw w ogólnej strukturze przestępczości (obejmującej wszystkie kategorie przestępstw)

³⁴ Na ten temat m.in. B. Gruszczyńska, M. Heiskanen, *Trends in Police-Recorded Offenses at the Beginning of the Twenty-First Century in Europe*, „European Journal of Criminal Policy and Research” 2018, nr 1, s. 37–53.

³⁵ Przestępstwa tzw. kryminalne to policyjna kategoria statystyczna, która nie jest jasno zdefiniowana ani dookreślona, mimo że pojęcie to jest powszechnie używane. Jest wykorzystywane m.in. w opracowaniach statystycznych policji oraz raportach o stanie bezpieczeństwa MSWiA.

Tabela 1. Przepięstwa przeciwko Źyciu i zdrowiu wšród przepięstw stwierdzonych i kryminalnych w latach 1999–2016

Rok	Przepięstwa stwierdzone ogółem l.b.	Przepięstwa przeciwko Źyciu i zdrowiu l.b.	Przepięstwa przeciwko Źyciu i zdrowiu wšród przepięstw stwierdzonych (%)	Przepięstwa kryminalne l.b.	Przepięstwa przeciwko Źyciu i zdrowiu wšród przepięstw kryminalnych (%)
1999	1 121 545	32 937	2,9	1 020 654	3,2
2000	1 266 910	35 424	2,9	1 133 162	3,1
2001	1 390 089	34 057	2,5	1 107 073	3,1
2002	1 404 229	33 866	2,4	1 083 854	3,1
2003	1 466 643	32 288	2,2	1 101 387	2,9
2004	1 461 217	32 924	2,3	1 085 295	3,0
2005	1 379 962	31 634	2,3	1 000 096	3,2
2006	1 287 918	32 412	2,7	893 389	3,6
2007	1 152 993	32 832	2,8	794 317	4,1
2008	1 082 057	32 477	3,0	735 218	4,4
2009	1 129 577	31 708	2,8	763 597	4,1
2010	1 138 523	30 911	2,7	778 905	4,0
2011	1 159 554	31 383	2,7	794 102	3,9
2012	1 119 803	29 733	2,7	781 340	3,8
2013*	1 061 239	25 617	2,4	727 718	3,5
2014*	867 855 (908 854**)	20 401	2,4 (2,2**)	589 147 (628 748**)	3,5 (3,2**)
2015*	799 779 (827 852**)	17 266	2,2 (2,1**)	522 546 (549 729**)	3,3 (3,1**)
2016*	748 464 (776 909**)	18 008	2,4 (2,3**)	490 331 (517 910**)	3,7 (3,5**)

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich (nowy algorytm rejestrowania czynów karalnych).

** Dane z Raportu o stanie bezpieczeŃstwa w Polsce w 2016 r. po korekcie danych w KSIP za lata 2014–2016.

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. i obliczenia własne.

Tabela 2. Przestępstwa stwierdzone, przestępstwa kryminalne oraz przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w latach 1999–2016: wskaźniki dynamiki

Rok	Przestępstwa stwierdzone ogółem l. b.	Wskaźnik dynamiki (%)	Przestępstwa kryminalne l.b.	Wskaźnik dynamiki (%)	Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu l. b.	Wskaźnik dynamiki (%)
1999	1 121 545	100,0	1 020 654	100,0	32 937	100,0
2000	1 266 910	113,0	1 133 162	111,0	35 424	107,6
2001	1 390 089	123,9	1 107 073	108,5	34 057	103,4
2002	1 404 229	125,2	1 083 854	106,2	33 866	102,8
2003	1 466 643	130,8	1 101 387	107,9	32 288	98,0
2004	1 461 217	130,3	1 085 295	106,3	32 924	100,0
2005	1 379 962	123,0	1 000 096	98,0	31 634	96,0
2006	1 287 918	114,8	893 389	87,5	32 412	98,4
2007	1 152 993	102,8	794 317	77,8	32 832	99,7
2008	1 082 057	96,5	735 218	72,0	32 477	98,6
2009	1 129 577	100,7	763 597	74,8	31 708	96,3
2010	1 138 523	101,5	778 905	76,3	30 911	93,8
2011	1 159 554	103,4	794 102	77,8	31 383	95,3
2012	1 119 803	99,8	781 340	76,6	29 733	90,3
2013*	1 061 239	94,6	727 718	71,3	25 617	77,8
2014*	867 855 (908 854**)	77,4 (81,0**)	589 147 (628 748**)	57,7 (61,6**)	20 401	61,9
2015*	799 779 (827 852**)	71,3 (73,8**)	522 546 (549 729**)	51,2 (53,9**)	17 266	52,4
2016*	748 464 (776 909**)	66,7 (69,3**)	490 331 (517 910**)	48,0 (50,7**)	18 008	54,7

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich (nowy algorytm rejestrowania czynów karalnych).

** Dane z Raportu o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r. po korekcie danych w KSIP za lata 2014–2016.

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. i obliczenia własne.

może też być pochodną zmian zachodzących w innych kategoriach przestępstw. Na wielkość udziału omawianej kategorii w strukturze ogółu przestępczości wpływają również zmiany kryminalizacyjne i dekryminalizacyjne, powodujące niejednokrotnie „przesunięcia” w liczbie przestępstw stwierdzonych w innych kategoriach i w konsekwencji zmniejszające lub zwiększające odsetek przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu³⁶. Istota obliczenia tego udziału polega na pokazaniu, że te najpoważniejsze przestępstwa z punktu widzenia ilościowego stanowią zaledwie małą część w fenomenie społecznym określanym mianem przestępczości. Znaczenie i ciężar gatunkowy tych przestępstw polega na tym, że ich skutki niejednokrotnie mają charakter nieodwracalny dla zdrowia i życia osób nimi pokrzywdzonych, a ponadto niosą za sobą koszty społeczne wykraczające poza szkody poniesione przez same ofiary przestępstw.

Warto przy tym zauważyć, że w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu zauważalne są w omawianym okresie dwie wyraźne tendencje. Początkowo mieliśmy do czynienia ze wzrostem liczby przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, który rozpoczął się w latach 90. ubiegłego wieku, a zatem jeszcze pod rządami kodeksu karnego z 1969 r.³⁷ W 2000 r. policja odnotowała ponad 35 tys. przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (maksymalna liczba w omawianym okresie) i od tego roku następował stosunkowo niewielki, ale systematyczny i zauważalny spadek liczby tych przestępstw, który „przyspieszył” w drugiej dekadzie bieżącego stulecia. Dane za ostatnie lata wykazują jeszcze silniejszą tendencję spadkową, ale poczynić w tym miejscu należy pewne zastrzeżenia ogólniejszej natury.

Pierwsza istotna kwestia dotyczy sposobu zbierania i przetwarzania danych o przestępstwach przez policję. Policja w ostatnich latach dokonała bowiem zmiany systemu informatycznego, w którym gromadzone są informacje o przestępstwach. W 2013 r. rozpoczęto gromadzenie danych w Krajowym Systemie Informacji Policyjnej (zwanym w skrócie KSIP), który zastąpił używany przez wiele lat, ale przestarzały już Policyjny System Statystyki Przestępczości Temida³⁸. W okresie przejściowym występowały trudności w zbieraniu danych, czego efektem było m.in. dokony-

³⁶ Przykładem takich zmian było m.in. wprowadzenie w 2000 r. do kodeksu karnego art. 178a kryminalizującego prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie nietrzeźwości, a po 12 latach zabieg odwrotny polegający na przesunięciu prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdu innego niż mechaniczny do kategorii wykroczeń; innym klasycznym przykładem jest zmiana wartości mienia, która decyduje o uznaniu kradzieży za wykroczenie lub występki.

³⁷ E. Habzda-Siwiek, *Kilka uwag o przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu w rozdziale XIX kodeksu karnego w oparciu o dane ze statystyk policyjnych*, w: P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 1109–1132.

³⁸ Szczegóły działalności nowego systemu reguluje decyzja nr 125 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2013 r. w sprawie funkcjonowania Krajowego Systemu Informacyjnego Policji, Dziennik Urzędowy KGP, 2013, poz. 28, oraz decyzja nr 162 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 maja 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie funkcjonowania Krajowego Systemu Informacyjnego, Dziennik Urzędowy KGP, 2015, poz. 32.

wanie korekt danych za rok 2013. Ponadto poczyniono wprowadzić wiele starań, aby dane gromadzone w systemie KSIP mogły być porównywalne z nowym systemem (m.in. przeniesiono założenia i algorytmy z Temidy do KSIP), niemniej jednak nie mogą one być porównywalne bez poczynienia istotnych zastrzeżeń.

Zgodnie z zasadami funkcjonowania KSIP obecnie można generować dane z systemu na dwa sposoby: według miejsca popełnienia czynu (zgodnie z podziałem administracyjnym kraju) oraz według jednostek policji wszczynających postępowanie w sprawach o przestępstwa (według jednostki rejestrującej). Wydawać by się mogło, że niezależnie od sposobu wygenerowania danych w obu zbiorach liczba przestępstw czy też liczba podejrzanych powinna być jednakowa. Niestety, w praktyce te dwa zbiory informacji o przestępstwach różnią się od siebie, co utrudnia przeprowadzenie jednoznacznych analiz. W raporcie o stanie bezpieczeństwa publikowanym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji poczyniono zastrzeżenie o posługiwaniu się „statystyką przestępczości przygotowaną zgodnie z podziałem administracyjnym kraju”, ponieważ na potrzeby tego opracowania jest to „właściwsze” (sic!). Niestety, dane gromadzone „zgodnie z podziałem administracyjnym” są z perspektywy kryminologa bardzo ograniczone i zachodzi konieczność sięgania po dane gromadzone „według jednostki rejestrującej”. Z tego drugiego zbioru można pozyskać informacje dotyczące m.in. wieku i płci osób podejrzanych (w tym nieletnich)³⁹. Problem polega na tym, że między tymi zbiorami występują rozbieżności. Różnice te powodują, że dysponujemy *de facto* dwoma zbiorami danych dotyczących tej samej kategorii przestępstw⁴⁰.

Różnice systemowe w zbieraniu informacji nie są jedyną przeszkodą w porównywaniu danych za lata 2013–2016 z wcześniejszymi. Równie istotne są moim zdaniem zmiany wpływające na zakres gromadzonych danych⁴¹. Od kwietnia 2013 r. nastąpiła bowiem zmiana w metodzie rejestrowania czynów karalnych nieletnich. W poprzednio obowiązującym systemie (PSSP Temida) czyny karalne były wykazywane w momencie skierowania wniosku do sądu rodzinnego dla nieletnich, co powodowało, że bez względu na późniejszą decyzję podjętą przez sędziego rodzinnego czyn pozostawał w zbiorze przestępstw stwierdzonych jako czyn karalny (i w dodatku wykryty, gdyż był wskazany sprawca). W praktyce sędzia rodzinny

³⁹ Najistotniejsze informacje dotyczące aktualnych zasad i zakresu danych gromadzonych przez policję zawiera Informacja Komendy Głównej Policji o Krajowym Systemie Informacyjnym Policji (KSIP) i Systemie Analitycznym (SA) opublikowana w części wstępnej Raportu o stanie bezpieczeństwa w Polsce; najnowszy Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r. został udostępniony na stronie internetowej MSWiA w październiku 2017 r.

⁴⁰ W odpowiedzi na moje wątpliwości uzyskałam z Komendy Głównej Policji informację, że „dane gromadzone na podstawie obszaru wg jednostki organizacyjnej Policji mogą nie być tożsame z danymi z obszaru wg administracyjnego podziału kraju”. Odpowiedź z Komendy Głównej Policji – Gabinet Informacji Publicznej, Gip – 3483/17.

⁴¹ Istotę tego problemu trafnie ujęła J. Błachut w stwierdzeniu, że „rodzaj i zakres publikowanych danych determinuje niewątpliwie zakres analizy, jaka w oparciu o nie może być czyniona”. Zob. J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 160.

często nie wszczynał postępowania w zakresie czynu karalnego, lecz podejmował inną decyzję, np. umarzał postępowanie, gdy uznał za niecelowe orzekanie środków wychowawczych lub poprawczych. Okoliczność ta była przedmiotem zasadnej krytyki (m.in. ze strony rzecznika praw obywatelskich), nietrudno bowiem zauważyć, że w takim systemie rejestracji czynów nieletnich mimochodem zawyżano dane dotyczące przestępczości nieletnich⁴². Obecnie dane dotyczące czynów karalnych popełnionych przez nieletnich są rejestrowane dopiero po uzyskaniu informacji od sądu rodzinnego, a zatem odzwierciadlają faktyczną liczbę postępowań wszczętych przez sędziego rodzinnego. W praktyce jednak brak jest przepisów normujących tryb i warunki przekazywania informacji zwrotnych o czynach nieletnich do policji⁴³. Odnotować przy tym również należy, że z dniem 1 stycznia 2014 r. podmiotem zobowiązanym do gromadzenia i przekazywania do GUS danych o osobach nieletnich i ich czynach karalnych jest Ministerstwo Sprawiedliwości⁴⁴. Niezależnie od zmian w sposobie rejestrowania czynów karalnych nieletnich policja od roku 2013 gromadzi dane tylko na podstawie postępowań przygotowawczych prowadzonych przez siebie – dane te nie obejmują już informacji o postępowaniach prowadzonych w własnym zakresie przez prokuraturę. W związku z tym policja, przekazując dane o przestępczości m.in. do GUS, ogranicza je wyłącznie do własnych postępowań. Dane o przestępstwach stwierdzonych przez prokuraturę dotyczą natomiast śledztw i dochodzeń własnych prokuratora oraz powierzonych przez prokuratora innym niż policja uprawnionym organom. Wobec powyższego dane ze statystyki policyjnej w obecnym kształcie nie obejmują całej przestępczości ujawnionej. Utrudniona i ograniczona zostaje tym samym możliwość przeprowadzania porównań danych o przestępstwach po 2013 r. z danymi z lat wcześniejszych.

Zmiany, które nastąpiły w ostatnich latach w systemie rejestrowania przestępczości oraz przetwarzania informacji o niej, powodują konieczność innego spojrzenia na dane policyjne. Rekonstruując obraz przestępczości, niezbędne jest sięgnięcie do źródeł komplementarnych wobec danych policyjnych. O ile jednak Ministerstwo Sprawiedliwości publikuje corocznie obszerne raporty dotyczące przestępczości

⁴² Pomijam kwestię, że ubocznym efektem takiego sposobu rejestracji była poprawa wskaźników wykrywalności przestępstw w sytuacji, gdy wskazywano nieletniego jako sprawcę czynu, co mogło motywować policję do odnotowywania czynów nieletnich w drobnych sprawach.

⁴³ Zgodnie z informacją uzyskaną od policji (Gip – 3248/16) brak jest przepisów zobowiązujących sądy do przekazywania informacji policji o wszczęciu i zakończeniu postępowania w sprawach nieletnich, a przekazywanie przedmiotowych danych następuje „w wyniku wypracowywanych porozumień”. W zbiorach statystycznych informacja o osobie nieletniej wykazywana jest dopiero po uzyskaniu informacji zwrotnej o zakończeniu postępowania przez sąd rodzinny stwierdzeniem, że nieletni dopuścił się czynu zabronionego. W odpowiedzi na moje wątpliwości otrzymałam z Komendy Głównej Policji (Gip – 3483/17) potwierdzenie, że „żaden przepis nie określa obowiązku przekazywania przez Sądy Rodzinne zwrotnej informacji do Policji. Przestępstwa stwierdzone zawierają czyny karalne, ale tylko jako fragment zagadnienia”.

⁴⁴ Rozporządzenie RM z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych i statystyki publicznej na rok 2014 (Dz.U. z 2013 r. poz.1159).

nieletnich, o tyle uzyskanie informacji na temat liczby przestępstw stwierdzonych, które zostały objęte postępowaniem prowadzonym przez prokuratora, napotyka na pewne ograniczenia. Jest to związane z faktem, że sprawozdania z działalności prokuratur posługują się innymi jednostkami statystycznymi (obliczeniowymi), rejestrują bowiem prowadzone postępowania („sprawy karne”), a nie przestępstwa⁴⁵. W takiej sytuacji znaczenia nabierają zbiorcze dane o przestępczości, które w ramach swej działalności gromadzi i od kilku lat publikuje w postaci raportów Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Publikowane corocznie Raporty o stanie bezpieczeństwa poświęcone są w głównej mierze, choć nie wyłącznie, różnym formom przestępczości. Niestety, dane zebrane w raporcie mają bardzo ograniczony zakres, omawiane są na dużym stopniu ogólności i mogą co najwyżej stanowić punkt wyjścia do bliższych analiz dotyczących przestępczości. Atutem tych publikacji jest ich ogólna dostępność, obszerność i zakres omawianych problemów. Wobec powyższych uwag o ograniczonym charakterze statystyk policyjnych raporty te mogą stanowić wiarygodne i miarodajne źródło informacji o wszystkich przestępstwach i ich sprawcach. Dane o przestępczości publikowane w raportach powstają bowiem na podstawie informacji Komendy Głównej Policji, Prokuratury Generalnej, Ministerstwa Sprawiedliwości i Służby Więziennej⁴⁶. Nie zmienia to faktu, że obecny system gromadzenia danych przez policję stawia pod znakiem zapytania użyteczność wykorzystywania statystyki policyjnej jako bazowego źródła danych o przestępczości.

Powracając do głównego wątku, niezbędnym jest spostrzeżenie, że dane ze statystyki policyjnej za lata 2013–2016, obrazujące znaczący spadek liczby przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, muszą być odczytywane przez pryzmat nowych zasad rejestrowania przestępstw przez policję. Spadek ten może bowiem wynikać nie tyle ze zmniejszenia skali zjawiska (choć można założyć, że mamy do czynienia z kontynuacją wcześniejszego trendu spadkowego), ile w dużej mierze ze zmiany zasad rejestrowania przestępstw, w szczególności zmiany algorytmu rejestrowania czynów nieletnich. Dodatkowo nie można pominąć kwestii demograficznych – roczniki obecnych adolescentów (urodzonych w latach 2002–2004) są bowiem najmniej liczne w powojennej historii Polski.

Mając świadomość tych ograniczeń, można spróbować jedynie oszacować dynamikę zmian zachodzących w przestępczości ujawnionej. W tabeli 2 przedstawiono porównawczo wskaźniki dynamiki obliczone dla przestępstw stwierdzonych ogółem, przestępstw kryminalnych oraz przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Jak już wspomniano, przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w pierwszej dekadzie XXI w. cechowała niewielka, ale systematyczna tendencja spadkowa. Nagłe „przyspieszenie” tendencji spadkowej w drugiej dekadzie da się wytłumaczyć jedynie zmianami

⁴⁵ Przykładowo zob. Sprawozdanie z działalności powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w sprawach karnych, <http://pk.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/> [dostęp: 31.08.2017].

⁴⁶ Raport o stanie bezpieczeństwa..., *op. cit.*, s. 11 i n.

systemowymi w sposobie rejestrowania przestępstw, o których była wyżej mowa. Wydaje się zatem, że ten spektakularny spadek przestępczości w ostatnich kilku latach jest w dużej mierze artefaktem statystycznym. O tym, że dane za ostatnie lata nie przedstawiały pełnego obrazu przestępczości, świadczy również fakt dokonania przez policję dużej korekty podstawowych danych o przestępczości za lata 2014–2016. Poprawione dane uwzględniono w Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r., natomiast nie zostały zaktualizowane na stronie internetowej policji. Oznacza to, że dane szczegółowe dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu za lata 2014–2016, które prezentują w artykule, mogą okazać się niedoszacowane⁴⁷ i powinny być analizowane z dużą ostrożnością.

5. Struktura i dynamika przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu

Z perspektywy prowadzonych rozważań istotne wydaje się przyjrzenie zmianom struktury przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. Tabela 3 przedstawia dane liczbowe i odsetki struktury czterech wyodrębnionych do analizy kategorii przestępstw z rozdz. XIX kodeksu karnego.

Analizując strukturę przestępstw stwierdzonych z rozdz. XIX kodeksu karnego, należy poczynić pewne istotne spostrzeżenie. O ile bowiem całościowo ujęta grupa przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wykazywała, zwłaszcza w drugiej dekadzie obecnego stulecia, niewielką tendencję spadkową, o tyle spadki te są wyraźniej zaznaczone w ramach wyróżnionych do analizy kategorii, tzn. zabójstw, uszczerbków na zdrowiu oraz bojek i pobić. Rzecz w tym, że w omawianym okresie znacząco zwiększył się udział „pozostałych” przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w strukturze wszystkich przestępstw z rozdz. XIX kodeksu karnego. Za ten wzrost w dużej mierze odpowiada praktyka coraz częstszego stawiania zarzutów z art. 160 k.k., kryminalizującego zachowania polegające na narażeniu na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 § 1 k.k.). Dodatkowo ustawodawca przewidział w art. 160 § 2 k.k. możliwość wymierzenia surowszej sankcji w sytuacji, gdy na sprawcy ciążył obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo. Z tego względu przepis ten jest coraz częściej wykorzystywany jako „narzędzie” dyscyplinowania rodziców, którzy dopuścili się zaniedbań opiekuńczych wobec małoletnich dzieci. Dowodzą tego m.in. dane dotyczące prawomocnych orzeczeń wobec dorosłych za czyny z art. 160 k.k. Zgodnie bowiem z danymi publikowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości w ostatnich

⁴⁷ W chwili złożenia tekstu do druku ogólnodostępna strona Policji zawierała dane sprzed korekty, którą uwzględniło MSWiA w Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 r., opublikowanym w październiku 2017 r.

Tabela 3. Struktura przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w latach 1999–2016

	Przestępstwa z rozdz. XIX k.k. ogółem l.b.	Zabójstwa l.b.	%	Uszczerbek na zdrowiu l.b.	%	Bójka i pobicie l.b.	%	Pozostałe przestępstwa z rozdz. XIX k.k. l.b.	%
	Art. 148–162 k.k.	148 k.k.		156, 157 i 157a k.k.		158 i 159 k.k.		Pozostałe	
1999	32 937	1048	3,2	17 849	54,2	12 756	38,7	1281	3,9
2000	35 424	1269	3,6	18 429	52,0	14 363	40,5	1363	3,8
2001	34 057	1325	3,9	16 968	49,8	14 369	42,2	1395	4,1
2002	33 866	1188	3,5	16 775	49,6	14 194	42,0	1668	4,9
2003	32 288	1039	3,2	15 669	48,5	14 010	43,4	1570	4,9
2004	32 924	980	3,0	15 814	48,0	14 338	43,6	1792	5,4
2005	31 634	837	2,6	15 047	47,6	13 911	44,0	1839	5,8
2006	32 412	816	2,5	14 834	45,8	14 266	44,0	2496	7,7
2007	32 841	848	2,6	14 848	45,2	14 327	43,6	2818	8,6
2008	32 477	759	2,3	14 274	44,0	14 380	44,3	3064	9,4
2009	31 708	763	2,4	15 101	47,6	13 141	41,5	2027	8,5
2010	30 911	680	2,2	15 695	50,8	11 883	38,4	2653	8,6
2011	31 383	662	2,1	16 447	52,4	12 008	38,3	2266	7,2
2012	29 734	582	2,0	15 478	52,0	11 416	38,4	2258	7,6
2013*	25 617	574	2,2	14 131	55,2	8 783	34,3	2129	8,3
2014*	20 401	526	2,6	11 698	57,3	5 951	29,2	2226	10,9
2015*	17 266	495	2,9	9 997	57,9	4 708	27,2	2026	12,0
2016*	18 008	456	2,5	11 091	61,6	4 776	26,5	1685	9,4

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich.

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. i obliczenia własne.

Tabela 4. Dynamika przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w latach 1999–2016

	Przestępstwa z rozdz. XIX kk ogółem l.b.	Zabójstwo l.b.	%	Uszczerbek na zdrowiu l.b.	%	Bójka i pobicie l.b.	%	Pozostałe przestępstwa z rozdz. XIX k.k. l.b.	%
	Art. 148–162 k.k.	148 k.k.		156, 157 i 157a k.k.		158 i 159 k.k.		Pozostałe	
1999	32 937	1048	100	17 849	100	12 756	100	1281	100
2000	35 424	1269	121,1	18 429	103,2	14 363	112,6	1363	106,4
2001	34 057	1325	126,4	16 968	95,1	14 369	112,6	1395	108,9
2002	33 866	1188	113,4	16 775	94,0	14 194	111,3	1668	130,2
2003	32 288	1039	99,1	15 669	87,8	14 010	109,8	1570	122,6
2004	32 924	980	93,5	15 814	88,6	14 338	112,4	1792	139,9
2005	31 634	837	79,9	15 047	84,3	13 911	109,1	1839	143,6
2006	32 412	816	77,9	14 834	83,1	14 266	111,8	2496	194,8
2007	32 841	848	80,9	14 848	83,2	14 327	112,3	2818	220,0
2008	32 477	759	72,4	14 274	80,0	14 380	112,7	3064	239,2
2009	31 708	763	72,8	15 101	84,6	13 141	103,0	2027	158,2
2010	30 911	680	64,9	15 695	87,9	11 883	93,2	2653	207,1
2011	31 383	662	63,2	16 447	92,1	12 008	94,1	2266	176,9
2012	29 734	582	55,5	15 478	86,7	11 416	89,5	2258	176,3
2013*	25 617	574	54,8	14 131	79,2	8 783	68,9	2129	166,2
2014*	20 401	526	50,2	11 698	65,5	5 951	46,7	2226	173,8
2015*	17 266	495	47,2	9 997	56,0	4 708	36,9	2026	158,2
2016*	18 008	456	43,5	11 091	62,1	4 776	37,4	1685	131,6

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich.

Źródło: dane policji, oprac. i obliczenia własne.

latach liczba orzeczeń z art. 160§ 2 k.k. przeważała liczbę orzeczeń z art. 160 § 1 k.k. (wcześniej zależność była odwrotna).

Zgodnie z przedstawionymi danymi wśród wszystkich przestępstw stwierdzonych przeciwko życiu i zdrowiu dominują uszczerbki na zdrowiu, czyli czyny kwalifikowane z art. 156 i 157 k.k.⁴⁸ Drugą liczebnie grupę stanowią bójki i pobicia (art. 158 i 159 k.k.), jednak ich udział w strukturze przestępstw z rozdz. XIX k.k. od ok. 10 lat stopniowo i systematycznie maleje. Zabójstwa z art. 148 k.k. stanowią natomiast niewielki odsetek przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. W tej kategorii mieliśmy przy tym do czynienia w omawianym okresie z najsilniejszą tendencją spadkową. Z pewnym przybliżeniem można powiedzieć, że w ostatnich latach odnotowuje się o połowę mniej zabójstw niż kilkanaście lat temu.

Tabela 5 zawiera zbiorcze zestawienie przestępstw stwierdzonych z rozdz. XIX kodeksu karnego za lata 1999–2016⁴⁹. Dane te obrazują rozwarstwienie ilościowe i jakościowe omawianych przestępstw. Niektóre z nich w praktyce występują incydentalnie – do tej grupy zaliczyć można zabójstwo eutanatyczne (art. 150 k.k.), przerwanie ciąży bez zgody kobiety (art. 153 k.k.) oraz spowodowanie śmierci kobiety w następstwie przerwania ciąży (art. 154 k.k.). Przestępstwo dzieciobójstwa (art. 149 k.k.) i przestępstwo narażenia na zarażenie wirusem HIV, chorobę weneryczną lub zakaźną, ciężką chorobę nieuleczalną lub realnie zagrażającą życiu (art. 161 k.k.) były odnotowywane od kilku do kilkudziesięciu razy w skali roku. Najliczniejszą grupę stanowią natomiast uszczerbki na zdrowiu kwalifikowane z art. 157 k.k., za nimi sytuują się bójki i pobicia z art. 158 k.k. Kolejne miejsca zajmują (wymienne) ciężkie uszczerbki na zdrowiu (art. 156 k.k.) oraz bójki i pobicia z użyciem broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu (art. 159 k.k.). Sumarycznie uszczerbki na zdrowiu z art. 156 i 157 k.k. stanowiły w omawianym okresie najliczniejszą grupę wśród przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, o czym już była wyżej mowa. Zabójstwa, które są symboliczną egzemplifikacją tych przestępstw, cechuje w omawianym okresie wyraźny spadek liczebności (z ponad tysiąca do kilkuset rocznie). Interesujący jest fakt, że niewielką tendencją spadkową można zauważyć również w przypadku przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka (art. 155 k.k.). Odwrotną tendencję można natomiast zauważyć w odniesieniu do przestępstwa narażenia na niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 k.k.), które, jak wspomniano wyżej, jest coraz częściej wykazywane w statystykach policyjnych.

⁴⁸ Obecnie do kategorii „uszczerbki na zdrowiu” włącza się również czyny z art. 157a k.k.

⁴⁹ Dane do tego zestawienia zostały zaczerpnięte z ogólnodostępnej strony policji, zob. [www.statystyka.policja.pl/st/kodeks karny](http://www.statystyka.policja.pl/st/kodeks%20karny) [dostęp: 31.08.2017].

Tabela 5. Przestępstwa stwierdzone z art. 148–162 k.k. w latach 1999–2016

Rok	Art. 148 k.k. I.b.	Art. 149 k.k. I.b.	Art. 150 k.k. I.b.	Art. 151 k.k. I.b.	Art. 152 k.k. I.b.	Art. 153 k.k. I.b.	Art. 154 k.k. I.b.	Art. 155 k.k. I.b.
1999	1048	31	0	2	95	7	0	272
2000	1269	47	1	4	20	10	0	254
2001	1325	26	0	5	17	4	1	210
2002	1188	28	0	1	200	10	0	205
2003	1039	25	1	4	38	4	0	208
2004	980	19	0	3	26	4	0	245
2005	837	12	0	3	56	3	0	248
2006	816	10	0	4	49	3	0	262
2007	848	13	0	14	38	2	0	222
2008	759	13	0	8	190	5	0	223
2009	763	10	0	6	111	5	0	202
2010	680	10	0	10	145	3	0	176
2011	662	6	0	4	77	4	0	189
2012	582	9	0	8	38	3	0	163
2013*	574	1	1	15	142	3	1	199
2014*	526	4	1	21	297	1	0	171
2015*	495	2	0	11	344	3	0	202
2016*	456	1	0	11	31	2	0	145

Tabela 5 – cd.

Rok	Art. 156 k.k. l.b.	Art.157 i 157a k.k. l.b.	Art. 158 k.k. l.b.	Art. 159 k.k. l.b.	Art.160 k.k. l.b.	Art. 161 k.k. l.b.	Art. 162 k.k. l.b.	Art. 148-162 k.k. ogółem l.b.
1999	906	17 015	11 458	1298	683	7	115	32 937
2000	886	17 637	12 941	1422	772	16	145	35 424
2001	825	16 268	12 975	1394	880	17	110	34 057
2002	766	16 115	12 916	1278	1014	11	134	33 866
2003	751	15 022	12 962	1048	1049	5	132	32 288
2004	793	15 120	13 317	1021	1217	13	166	32 924
2005	822	14 319	12 875	936	1363	7	153	31 634
2006	754	14 167	13 557	709	1926	9	146	32 412
2007	724	14 208	13 715	612	2246	13	177	32 832
2008	694	13 666	13 850	530	2362	8	169	32 477
2009	739	14 436	12 625	516	2128	51	116	31 708
2010	671	15105	11 465	418	2091	9	128	30 911
2011	666	15 837	11 651	357	1789	12	129	31 383
2012	701	14 846	11 032	384	1828	7	132	29 733
2013*	590	13 541	8 549	234	1655	12	100	25 617
2014*	541	11 157	5 687	264	1582	14	135	20 401
2015*	486	9 511	4 504	204	1380	9	115	17 266
2016*	512	10 579	4 574	202	1382	5	108	18 008

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich (obowiązuje nowy algorytm rejestrowania czynów karalnych nieletnich).

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. własne.

5.1. Zabójstwa

Pierwszą kategorią wyodrębnioną do analizy stanowią zabójstwa z art. 148 k.k. *Novum*, które wprowadził kodeks karny z 1997 r., było rozwarstwienie dotychczasowej konstrukcji przestępstw zabójstwa poprzez wprowadzenie, oprócz typu podstawowego i uprzywilejowanego, typów kwalifikowanych przestępstwa zabójstwa. Już od wejścia w życie nowego kodeksu, poza wątpliwościami natury dogmatycznej, zwracano uwagę na wadliwość legislacyjną nowych przepisów powodującą trudność wskazania jednoznacznie kwalifikacji prawnej przy zbiegu przesłanek kwalifikujących i zaostrzających odpowiedzialność karną. Niezależnie od doktrynalnych sporów podkreślić należy, że policyjne dane dotyczące zabójstw zazwyczaj obejmują łącznie wszystkie typy przestępstwa z art. 148 k.k. Tym samym dane dotyczące czynów o różnorodnym ciężarze gatunkowym i zróżnicowanym stopniu zawinienia są gromadzone łącznie w ramach jednej zbiorczej kategorii statystycznej. Analizując dane statystyczne dotyczące zabójstw, należy zatem mieć na uwadze, że obejmują one czyny o różnym ciężarze gatunkowym i stopniu zawinienia. Biorąc pod uwagę fakt, że liczba zabójstw w skali całego kraju jest niewielka, a przy wielości typów kwalifikowanych mamy do czynienia z dużym rozproszeniem liczebności, zwyczajowo w literaturze odstępuje się od prezentacji bardziej szczegółowych danych o zabójstwach. Zarówno ogólnodostępne dane policyjne, jak i raporty o stanie bezpieczeństwa czy też kolejne wydania atlasów przestępczości zawierają jedynie zbiorcze dane o wszystkich zabójstwach.

Zważywszy na fakt, że niektóre ze znamion kwalifikujących w art. 148 § 2 k.k. mają charakter ocenny („motywacja wskazująca na szczególne potępienie”), wyróżnianie poszczególnych typów zabójstw kwalifikowanych na etapie postępowania przygotowawczego istotnie może być przedwczesne i obarczone błędami. Dopiero postępowanie sądowe może moim zdaniem przynieść pełny obraz okoliczności zdarzenia i w efekcie jego właściwą prawnokarną ocenę uzasadniającą ponoszenie przez sprawcę surowszej odpowiedzialności. Ponadto, ze względu na wspomniane uchybienia legislacyjne, w praktyce często nie ma możliwości jednoznacznego zakwalifikowania danego czynu określonego rodzaju – możliwe jest bowiem popełnienie zabójstwa w formie wyczerpującej znamiona różnych typów zabójstw kwalifikowanych. Aby bardziej miarodajnie zilustrować proporcje pomiędzy zabójstwami w typie podstawowym, uprzywilejowanym i kwalifikowanymi posłużę się w związku z tym również danymi dotyczącymi prawomocnych skazań osób dorosłych za zabójstwa publikowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości.

Z danych statystycznych publikowanych przez policję wynika, że od początku XXI w. systematycznie spada liczba zabójstw – w ciągu kilkunastu lat zmniejszyła się o połowę. Ten pozytywny trend może być wyjaśniany kilkoma czynnikami. Podstawowym, który należy rozważyć, są zmiany demograficzne związane ze starzeniem się społeczeństwa oraz następującymi w dłuższej perspektywie falami

wyżu i niżu demograficznego. Jak już wspomniano, w latach 90. ubiegłego wieku policja odnotowywała wzrost liczby przestępstw; tendencja ta dotyczyła również zabójstw. Liczba zabójstw stwierdzonych rosła systematycznie aż do roku 2001, kiedy to w statystykach policyjnych odnotowano ich aż 1325. Od tego roku mamy do czynienia z ich systematycznym spadkiem, co rodzi pytanie o przyczyny tego stanu. W analizie czynników, które mogły przyczynić się do spadku liczby zabójstw, nie sposób pominąć efektu demograficznego. Właśnie w latach 90. ubiegłego wieku w dorosłe życie wchodziło pokolenie wyżu demograficznego z lat 80. Każdy rocznik liczył wówczas około 700 tys. osób (dla porównania można podać, że populacja pojedynczego rocznika wynosi obecnie około 350–400 tys. osób). Równoległe toczył się proces transformacji społeczno-ustrojowej, którego negatywnym efektem było m.in. tworzenie się różnych form przestępczości zorganizowanej, w ramach której niejednokrotnie dochodziło do brutalnych rozliczeń kończących się śmiertelnymi porachunkami w trakcie walki o strefy wpływów⁵⁰. Współcześnie zjawisko przestępczości zorganizowanej przyjmuje inne formy, a zabójstwa wynikające bezpośrednio z działalności grup przestępczych zdarzają się relatywnie rzadko. Przykładowo, według danych policyjnych w ostatnich latach jedynie incydentalnie prowadzone są sprawy dotyczące tzw. zabójstw „na zlecenie”. Na podstawie przeprowadzonych przed kilkunastu laty badań aktowych Zbigniew Lasocik wyodrębnił w grupie sprawców działających na zlecenie zabójców w zorganizowanych strukturach przestępczych oraz „wolnych strzelców”, niezwiązanych z takimi strukturami⁵¹. Obecnie, w związku z malejącą liczbą zabójstw, w szczególności z niewielką liczbą zabójstw kwalifikowanych, trudno byłoby w ogóle znaleźć materiał do podobnych uogólnień.

Rozważając problematykę zabójstw w Polsce, należy mieć natomiast na względzie, że zgodnie z dotychczasowymi badaniami kryminologicznymi dotyczącymi zabójstw i ich sprawców większość tych czynów ma swe podłoże w konfliktach interpersonalnych, zadawnionych urazach i długotrwałych sytuacjach przemocy w rodzinie⁵². Takie sytuacje, motywowane indywidualnie, są mniej zależne od zmian społecznych zachodzących w skali makro lub procesów demograficznych. Wyjątkiem są zabójstwa, których dopuszczają się sprawcy nieletni lub młodociani, wówczas można dodatkowo rozważyć mechanizmy wpływu społecznego (w przypadku współdziałania w zabójstwie) lub inne elementy rzeczywistości społecznej, które mogą wpływać na motywację sprawców. Przykładowo, badania dotyczące młodocianych

⁵⁰ Raport: *Zabójstwa w Polsce w latach 1999–2009*, za: http://www.policja.pl/palm/pol/1/44158/Zabojstwa_w_Polsce_w_latach_1999__2009.html [dostęp: 31.08.2017].

⁵¹ Z. Lasocik, *Zabójca zawodowy i na zlecenie*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2003, s. 442.

⁵² Zob. m.in.: J.K. Gierowski, *Motywacja zabójstw*, Wydawnictwo Akademii Medycznej, Kraków 1989; H. Janowska, *Zabójstwa i ich sprawcy*, PWN, Warszawa 1974; M. Budyń-Kulik, *Zabójstwo tyrana domowego*, Verba, Lublin 2005; J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanego sprawcy zabójstwa*, Wydawnictwo IES, Kraków 2002; Z. Majchrzyk, *Motywacje zabójczyń. Alkohol i przemoc w rodzinie*, PARPA, Warszawa 1995.

sprawców zabójstw przeprowadzone przez Katarzynę Badźmirowską-Masłowską wykazały, że w tej grupie wiekowej statystycznie częściej zdarzają się zabójstwa popełnione z motywów ekonomiczno-rabunkowych⁵³. Odrębną kategorię zabójstw stanowią czyny popełnione przez sprawców, którzy działali w celu pobudzenia lub zaspokojenia popędu seksualnego. Wśród tych sprawców najczęściej odnotowuje się symptomy neuropsychiatryczne wskazujące na wagę czynników psychopatologicznych w genezie przestępstwa⁵⁴. Kwestia motywacji zabójstw stanowi niezależny problem badawczy, który wymaga odrębnych, pogłębionych badań, w tym miejscu chciałabym zasygnalizować jedynie złożoność tej problematyki.

Jest oczywiste, że statystyki policyjne nie przybliżają nam ani fenomenologii zabójstw, ani nie wyjaśniają etiologii tych zdarzeń. Mogą natomiast stanowić cenną wskazówkę do stawiania pytań, hipotez badawczych i poszukiwania możliwości interpretacji danych gromadzonych przez policję. Przykładowo, interesującym faktem jest występowanie w ostatnich latach jedynie incydentalnie przypadków zabójstw z art. 148 § 4 k.k., czyli zabójstw w stanie silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, opisywanego w starszym piśmiennictwie jako tzw. zabójstwo w afekcie. Pytanie, które się nasuwa, dotyczy tego, czy zmieniła się fenomenologia zabójstw, czy też zmieniła się polityka ścigania czynów np. poprzez wstępne kwalifikowanie czynów jako zabójstw w czynie podstawowym, aby uniknąć trudności dowodowych związanych z oceną stanu psychicznego sprawcy⁵⁵.

Ogólnie rzecz biorąc, dane statystyczne dotyczące zabójstw wydają się optymistyczne. Zarówno liczba zabójstw w statystykach policyjnych, jak i liczba skazań za zabójstwa są w skali kraju stosunkowo niewielkie i wykazują tendencję spadkową. Uwzględniając te dane, Polska wypada korzystnie na tle innych krajów, zwłaszcza europejskich, będących punktem odniesienia dla kręgu kulturowego, którego jest częścią⁵⁶. Zwrócić jednak należy uwagę na problem tzw. ciemnej liczby, który w kontekście zabójstw należy traktować odmiennie niż w przypadku innych przestępstw. Jeżeli bowiem przyjąć, że ciemna liczba przestępstw to liczba przestępstw nieujawnionych (niezgłoszonych) lub niezarejestrowanych⁵⁷, to w przypadku ujawnienia ciała nieżyjącego człowieka powstaje problem wyjaśnienia charakteru zdarzenia, które doprowadziło do śmierci. Pierwotny problem polega zatem na konieczności ustalenia, czy śmierć nastąpiła z przyczyn naturalnych, czy mamy do czynienia

⁵³ K. Badźmirowska-Masłowska, *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2000, s. 128–141.

⁵⁴ J.K. Gierowski, M. Szaszkiwicz, *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, w: J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska (red.), *Zabójcy i ich ofiary...*, op. cit., s. 43.

⁵⁵ Na ten temat zob. J. Brzezińska, *Rozważania o znamionach psychologicznych w kontekście motywacji zabójstw uprzywilejowanych*, „Ius Novum” 2014, nr 1, s. 84–106.

⁵⁶ Dane dotyczące innych państw europejskich: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_and_criminal_justice_statistics [dostęp: 31.08.2017].

⁵⁷ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 1999, s. 227.

z wypadkiem, samobójstwem lub właśnie zabójstwem⁵⁸. Jednoznaczne wyjaśnienie takich sytuacji wymaga współpracy specjalistów z różnych dziedzin: kryminalistyki, medycyny sądowej i kryminologii⁵⁹. Niewątpliwie w tym przypadku czynności kryminalistyczne są kluczowe dla ujawnienia i potwierdzenia przypadków zabójstw. Osobiście uważam, że problem ciemnej liczby zabójstw jest bardzo istotny i wymaga pogłębionej (chciałoby się rzec: skrupulatnej) analizy wszystkich budzących wątpliwości przypadków. Jest to możliwe szczególnie w sytuacji, w której liczba postępowań dotyczących zabójstw spada, a rozwój technik wykrywczych i śledczych pozwala na gromadzenie i interpretację śladów z miejsca zdarzenia w nowym jakościowo wymiarze. Obecnie postuluje się tworzenie interdyscyplinarnych zespołów wyjaśniających zdarzenia o niezdefiniowanym charakterze⁶⁰. Do tego dodać należy te przypadki spowodowania skutku w postaci śmierci człowieka, które ze względów proceduralnych (głównie dowodowych) są kwalifikowane jako inne typy przestępstw – chodzi tu głównie o bójki lub pobicia ze skutkiem śmiertelnym (art. 158 § 3 k.k.) oraz spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym (art. 156 § 3 k.k.). Problem ten był już w literaturze sygnalizowany⁶¹, choć nie doczekał się jeszcze pogłębionej analizy, która mogłaby być przeprowadzona wyłącznie na podstawie badań aktowych obejmujących nie tylko akta sądowe, ale też prokuratorskie.

Rozważenia wymaga kwestia wyjaśnienia i interpretacji zmniejszającej się liczby zabójstw w ostatnich latach. Można wskazać podstawowe stanowiska, które z pewnym uproszczeniem i ze względu na wydźwięk argumentacji można nazwać pesymistycznym, optymistycznym i realistycznym.

Podjęcie pesymistyczne zakłada, że odnotowywany w statystykach kryminalnych spadek liczby zabójstw jest wynikiem wysokiej ciemnej ich liczby. Na ciemną liczbę składałyby się przy tym nie tylko przypadki nieujawnienia faktu zabójstwa organom ścigania, ale również (a według niektórych przede wszystkim) „schowania” zabójstw w innych kategoriach statystycznych, takich jak samobójstwa, wypadki czy zaginięcia⁶².

Podjęcie optymistyczne zakłada, że zmniejszeniu liczby zabójstw sprzyjają procesy demograficzne oraz – przede wszystkim – okresy spokoju i stabilizacji społecznej. Wątek ten był zainicjowany w polskim piśmiennictwie przez Halinę Janowską, która jeszcze w latach 70. ubiegłego wieku sugerowała wpływ procesów

⁵⁸ Pewna pula zabójstw może ponadto być „schowana” w zbiorze osób zaginionych.

⁵⁹ J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Rola współpracy interdyscyplinarnej w badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016.

⁶⁰ D. Piniewska-Róg, J. Stojer-Polańska, B. Michalec, *Różne oblicza ciemnej liczby zabójstw*, w: J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne...*, op. cit., s. 61–68.

⁶¹ Zob. m.in. S. Łagodziński, *Sądowo-prokuratorska praktyka ścigania przestępstw przeciwko życiu (art. 148 i 155 k.k.)*, IWS, Warszawa 2012; idem, *Udział w bóju lub pobiciu z skutkiem śmiertelnym (art. 158 § 3 k.k.) w praktyce sądowo-prokuratorskiej*, IWS, Warszawa 2010.

⁶² J. Stojer-Polańska, *Ślady osób zaginionych*, w: J. Stojer-Polańska (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca...*, op. cit., s. 21–39.

społecznych na nasilenie zabójstw. Po prawie 30 latach, u progu XXI w., do wątku tego powrócił Lasocik, który w odniesieniu do wzrostu liczby zabójstw w Polsce odnotowywanego w latach 90., przypomniał, że „wszystkie niepokoje społeczne i różne formy destabilizacji ładu społecznego wydają się zwiększać ryzyko wzrostu liczby najpoważniejszych przestępstw”⁶³. W dłuższej perspektywie czasowej możliwe jest również wyjaśnienie odwołujące się do cyklicznej natury wahań przestępczości, które zostało zaproponowane przez Franklina Zimringa⁶⁴. Niezależnie od wątpliwości, czy w ogóle da się wytłumaczyć cykliczną naturę przestępczości na podstawie dotychczasowego dorobku kryminologii, hipoteza ta, w mojej opinii, w niewielkim stopniu może się przydać do wyjaśnienia prawidłowości (tendencji) obserwowanych w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu z powodu niewielkich liczebności zdarzeń w subkategoriach. Zakładając, że obecnie w Polsce, biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczno-ustrojowe, mamy do czynienia z okresem stabilizacji społecznej, można opowiedzieć się za stanowiskiem, że ta stabilizacja wpływa na zmniejszenie liczby zabójstw. Teza ta nie została jednak w żaden sposób potwierdzona, a ponadto warto zauważyć, że ewentualny wpływ zmian społecznych na rozmiary i nasilenie przestępczości nie wyklucza możliwego oddziaływania innych czynników.

Osobiście opowiadam się za podejściem realistycznym – wyważonym i łączącym argumenty obu skrajnych podejść. „Podejście realistyczne” zakłada, że wprawdzie problem ciemnej liczby jest istotny i z pewnością rzutuje na liczbę ujawnionych zabójstw w statystyce policyjnej, ale nie można pomijać procesów społecznych, które mogą również modyfikować liczbę ujawnionych zabójstw.

Natomiast niewątpliwie we wszystkich ujawnionych sytuacjach śmierci człowieka kluczową kwestią jest wskazanie osoby sprawcy, a następnie ustalenie intencjonalnego charakteru jego działania (używając terminologii prawnokarnej: ustalenie postaci zamiaru) oraz zebranie materiału dowodowego umożliwiającego pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej. Z tego punktu widzenia, niezależnie od wyjściowych problemów możliwości przypisania odpowiedzialności karnej za zabójstwo, finalnie o skuteczności organów ścigania świadczą prawomocne skazania za zabójstwa. W odniesieniu do zabójstw kwestia ta jest ciekawa również ze względu na zróżnicowanie typów kwalifikowanych zabójstwa. Dane te mogą być interesujące, gdyż pokazują ostatecznie przyjętą kwalifikację prawną czynu zabronionego. W tabeli 6 zamieszczono dane dotyczące liczby osób dorosłych prawomocnie skazanych za zabójstwa, a w tabeli 7 strukturę prawomocnych skazań za zabójstwa w latach 1999–2016.

Z danych przestawionych w tabelach 6 i 7 jednoznacznie wynika, że w sprawach z art. 148 k.k. sądy w większości przypadków kwalifikują te czyny w typie podstawowym, czyli z art. 148 § 1 k.k. W grupie zabójstw kwalifikowanych z art. 148 § 2 k.k.

⁶³ Z. Lasocik, *Zabójca zawodowy...*, *op. cit.*, s. 134.

⁶⁴ Pogląd ten przywołuje A. Kossowska pośrednio za pracą: J. Van Dijk, A. Tseloni, G. Farrell, *The International Crime Drop, New Directions in Research*, Palgrave Macmillan, Houndmills–Basingstoke 2012. Zob. A. Kossowska, *Zmiana społeczna...*, *op. cit.*, s. 100, 101.

Tabela 6. Zabójstwo. Prawomocne skazania osób dorosłych z art. 148 k.k. w latach 1999–2016

Rok	Art. 148 § 1 k.k. l.b.	Art. 148 § 2 pkt 1 k.k. l.b.	Art. 148 § 2 pkt 2 k.k. l.b.	Art. 148 § 2 pkt 3 k.k. l.b.	Art. 148 § 2 pkt 4 k.k. l.b.	Art. 148 § 3 k.k. l.b.	Art. 148 § 4 k.k. l.b.	Skazania z art. 148 k.k. ogółem
1999	487	6	36	4	7	2	19	561
2000	409	12	22	8	9	1	19	480
2001	414	42	72	13	25	2	10	578
2002	428	31	64	4	26	2	17	572
2003	416	33	71	8	24	4	16	572
2004	557	32	85	18	47	4	8	751
2005	434	44	73	14	68	10	14	657
2006	380	16	89	12	36	4	8	545
2007	288	11	43	6	16	6	11	381
2008	393	19	40	9	23	3	9	496
2009	437	3	24	-	19	-	6	489
2010	522	3	1	-	-	-	7	533
2011	457	1	2	-	-	-	7	467
2012	467	-	12	2	2	3	7	493
2013	410	7	33	1	1	6	8	466
2014	338	7	21	6	-	5	6	383
2015	313	4	34	3	1	2	5	362
2016	294	10	35	5	0	5	4	353

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

najliczniej reprezentowane są czyny z art. 148 § 2 pkt 2 k.k., tzn. zabójstwa „w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem lub rozbojem”, choć w ostatnich latach jest ich znacząco mniej niż w pierwszej dekadzie bieżącego stulecia. W omawianym okresie zmniejszyła się również liczba skazań za zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem (art. 148 § 2 pkt 1 k.k.), za zabójstwa w „wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie (art. 148 § 2 pkt 3 k.k.) oraz, z dodatkowym zastrzeżeniem, liczba zabójstw z art. 148 § 2 pkt 4 k.k. W pierwotnym brzmieniu art. 148 § 2 pkt 4 k.k. znamię kwalifikujące zawierało bowiem dwa elementy: „z użyciem materiałów wybuchowych lub z użyciem broni palnej”. Po nowelizacji z 2010 r. w art. 148 § 2 pkt 4 k.k. pozostawiono tylko znamię „z użyciem materiałów wybuchowych”, a zabójstwa z użyciem broni palnej są kwalifikowane jako zwykłe z art. 148 § 1 k.k. Spowodowało to zmniejszenie liczby skazań z art. 148 § 2 pkt 4 k.k. – w pierwszej dekadzie obecnego stulecia było to kilkadziesiąt przypadków rocznie (najwięcej w latach 2004–2005), natomiast w ostatnich latach skazania z tego artykułu są jedynie incydentalne (w latach 2010–2014 odnotowano łącznie cztery skazania). Zmiana ta przyczyniła się do zmiany struktury prawomocnych skazań i zmniejszenia udziału zabójstw kwalifikowanych na rzecz zwiększenia udziału zabójstw w typie podstawowym. Dane Ministerstwa Sprawiedliwości obrazują również duże wahania liczebności liczby skazań za zabójstwa kwalifikowane. W latach 2010 i 2011 liczba ta zmalała do kilku przypadków (odsetek skazań nie przekraczał 1%), natomiast w następnych latach widoczna jest wyraźna tendencja wzrostowa.

Na marginesie można zwrócić uwagę na niewielką liczbę skazań za zabójstwa kwalifikowane z art. 148 § 3 k.k. – w ostatnich latach to zaledwie kilka przypadków rocznie. Stawia to pod znakiem zapytania zasadność utrzymywania konstrukcji z art. 148 § 3 k.k. w obecnym kształcie. Z perspektywy kryminologicznej funkcja zaostrożenia odpowiedzialności w przypadkach wielokrotnych zabójstw oraz w odniesieniu do recydywistów i sprawców zabójstw funkcjonariusza publicznego może być zrealizowana bez przeszkód w ramach wymiaru kary przewidzianej w typie podstawowym zabójstwa.

Podsumowując wątek dotyczący zabójstw, poczynić można kilka spostrzeżeń. Po pierwsze, co ma optymistyczny wydźwięk, liczba zabójstw z art. 148 k.k. w Polsce systematycznie się zmniejsza, w szczególności maleje liczba czynów kwalifikowanych jako „ciężkie” formy zabójstw. Ten trend powinien być odczytywany w kontekście spadku liczby przestępstw również w innych krajach. Dotychczas nie znaleziono jednoznacznego wyjaśnienia tego fenomenu, choć wydaje się, że w Polsce wpływ na zmniejszenie liczby zabójstw wywarły głównie procesy demograficzne oraz zmiany jakościowe związane z transformacją społeczno-gospodarczą, która „cywilizuje” przestępczość zorganizowaną do jej wersji ekonomicznej, wolnej od przemocy. Problem ten wymaga jednak dalszych pogłębionych badań nad przestępstwem zabójstwa w warunkach polskich.

Tabela 7. Zabójstwo. Struktura prawomocnych skazań osób dorosłych z art. 148 k.k. w latach 1999–2016

Rok	Art. 148 § 1 k.k. l.b.	Art. 148 § 1 k.k. (%)	Art. 148 § 2 i 3 k.k. l.b.	Art. 148 § 2 i 3 k.k. (%)	Art. 148 § 4 k.k. l.b.	Art. 148 § 4 k.k. (%)	Art. 148 k.k. ogółem l.b.
1999	487	86,8	55	9,8	19	3,4	561
2000	409	85,2	52	10,8	19	4,0	480
2001	414	71,6	154	26,6	10	1,7	578
2002	428	74,8	127	22,2	17	3,0	572
2003	416	72,7	140	24,5	16	2,8	572
2004	557	74,2	186	24,8	8	1,1	751
2005	434	66,0	209	31,8	14	2,1	657
2006	380	69,7	157	28,8	8	1,5	545
2007	288	75,6	82	21,5	11	2,9	381
2008	393	79,2	94	19,0	9	1,8	496
2009	437	89,4	46	9,4	6	1,2	489
2010	522	97,9	4	0,8	7	1,3	533
2011	457	97,9	3	0,6	7	1,5	467
2012	467	94,7	19	3,8	7	1,4	493
2013	410	88,0	48	10,3	8	1,7	466
2014	338	88,2	39	10,2	6	1,6	383
2015	313	86,5	44	12,1	5	1,4	362
2016	294	83,3	55	15,6	4	1,1	353

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

5.2. Udział w bójce lub pobiciu

Przestępstwa z art. 158 i 159 k.k., choć zazwyczaj w statystykach policyjnych i raportach ujmowane są łącznie, stanowią wewnątrznie zróżnicowaną kategorię. Przede wszystkim, z punktu widzenia przyjętych w literaturze i orzecznictwie definicji, bójka i pobicie stanowią odmienne jakościowo zdarzenia. Pobicie jest bowiem dokonaniem czynnej napaści przynajmniej dwóch osób lub grupy osób na inną osobę lub osoby (zarysowuje się wyraźna przewaga osób napadających nad napadniętymi i można przypisać role agresorów i ofiar), natomiast w bójce, która jest również starciem minimum trzech osób, nie jest możliwe przypisanie roli sprawcy czy ofiary, gdyż każdy z uczestników bojki jest jednocześnie napastnikiem i broniącym się. Kluczowe dla właściwej oceny jest przy tym ustalenie, kto zainicjował zajście. Z samej kwalifikacji prawnej czynu z art. 158 k.k. lub 159 k.k. nie wynika, czy zdarzenie miało charakter bójki czy pobicia. Z badań kryminologicznych wynika wprawdzie, że większość czynów kwalifikowanych z art. 158 i 159 k.k. stanowią pobicia⁶⁵, lecz wniosku tego nie da się bezpośrednio wyprowadzić z danych policyjnych. W tabelach 8 i 9 zostały zestawione dane dotyczące przestępstw stwierdzonych z art. 158 i 159 k.k. W okresie objętym analizą można wyróżnić dwa podokresy: pierwszy, przypadający na pierwszą dekadę obecnego stulecia, w którym po stosunkowo niewielkim wzroście liczby bójek i pobic mieliśmy do czynienia ze stabilizacją zjawiska, oraz zapoczątkowany w 2008 r. okres systematycznego spadku liczby tych przestępstw.

Odwołując się do danych dotyczących przestępstw stwierdzonych z art. 158 i 159 k.k., można wskazać na pewne prawidłowości. Przede wszystkim w statystycznym obrazie bójek i pobic wyraźnie dominują czyny z art. 158 k.k., a zatem „zwykle” bójki lub pobicia. Co więcej, udział przestępstw z art. 158 k.k. w całym omawianym okresie systematycznie się zwiększał od około 88% do maksymalnie 96%. Tym samym odnotować należy zmniejszający się udział bójek i pobic kwalifikowanych – udział ten jest od mniej więcej 10 lat relatywnie stabilny i wynosi ok. 5%. Czyny z art. 158 § 2 k.k. i art. 158 § 3 są typami kwalifikowanymi przez następstwo w postaci ciężkiego uszczerbku na zdrowiu albo śmierci człowieka, natomiast art. 159 k.k. jest typem kwalifikowanym przez użycie w bójce lub pobiciu człowieka broni palnej, noża lub innego podobnego przedmiotu.

W związku ze wspomnianą już zmianą sposobu rejestracji czynów dokonanych przez nieletnich nie ulega wątpliwości, iż mamy obecnie do czynienia z artefaktem statystycznym, który spowodował, że pewna grupa czynów, która we wcześniejszych latach figurowała w zbiorze „przestępstwa stwierdzone”, obecnie nie zostaje w nim umieszczona. Wiąże się to z przyjęciem zasady, że jako przestępstwo stwierdzone policja może odnotować czyn nieletniego dopiero po uzyskaniu informacji od sądu

⁶⁵ Zob. m.in. K. Krajewski, *Bójka i pobicie. Analiza kryminologiczna*, seria: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze, z. 130, Kraków 1988, s. 73.

Tabela 8. Bójka i pobicie. Przestępstwa stwierdzone z art. 158 i 159 k.k. w latach 1999–2016

	Ogółem l.b.	Udział w bójce lub pobiciu	Bójki i pobicia skutkujące ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu	Bójki i pobicia ze skutkiem śmiertelnym	Bójka i pobicie z użyciem noża, broni palnej lub niebezpiecznego przedmiotu
	Art. 158 i 159 ogółem l.b.	Art. 158 § 1 k.k. l.b.	Art. 158 § 2 k.k. l.b.	Art. 158 § 3 k.k. l.b.	Art. 159 k.k. l.b.
1999	12 756	11 221	114	123	1298
2000	14 363	12 711	112	118	1422
2001	14 369	12 754	123	98	1394
2002	14 194	12 706	117	93	1278
2003	14 010	12 767	110	85	1048
2004	14 338	13 157	101	59	1021
2005	13 911	12 789	96	90	936
2006	14 266	13 384	100	73	709
2007	14 327	13 574	68	73	612
2008	14 380	13 682	88	80	530
2009	13 141	12 458	91	76	516
2010	11 883	11 310	82	73	418
2011	12 008	11 524	67	60	357
2012	11 416	10 894	75	63	384
2013*	8 783	8 447	51	51	234
2014*	5 951	5 687**	b.d.	b.d.	264
2015*	4 708	4 504**	b.d.	b.d.	204
2016*	4 776	4 574**	b.d.	b.d.	202

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich.

** Łącznie przestępstwa z art. 158 § 1–3 k.k.

Źródło: Dane policji, oprac. i obliczenia własne.

rodzinnego, iż czyn taki został istotnie popełniony, a nieletni poniesie odpowiedzialność za czyn karalny według przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich⁶⁶. Pominąwszy efekt „przesunięcia” w czasie otrzymania przez policję

⁶⁶ Zgodnie z informacją uzyskaną od policji (Gip – 3248/16) brak jest przepisów obowiązujących sądy do przekazywania informacji policji o wszczęciu i zakończeniu postępowania w sprawach nieletnich, a przekazywanie przedmiotowych danych następuje „w wyniku wypracowywanych porozumień”. W danych statystycznych informacja o osobie nieletniej wykazywana jest dopiero po uzyskaniu informacji zwrotnej o zakończeniu postępowania przez sąd rodzinny stwierdzeniem, że nieletni dopuścił się czynu zabronionego.

ewentualnej informacji o potwierdzeniu popełnienia czynu karalnego przez nieletniego, sąd rodzinny może na podstawie dokonanych ustaleń odmówić w konkretnym przypadku wszczęcia postępowania i zastosowania wobec nieletniego środka wychowawczego lub poprawczego. We wcześniejszym systemie rejestrowania czynu nieletniego odnotowywano jako przestępstwo stwierdzone po zakończeniu postępowania przygotowawczego, w którym nieletni został wskazany jako podejrzany i pozostawał w statystyce bez względu na późniejszą decyzję sądu rodzinnego.

Tabela 9. Bójki i pobicia. Prawomocne skazania osób dorosłych z art. 158 i 159 k.k. w latach 1999–2016

	Art.158 i 159 ogółem l.b.	Art. 158 § 1 k.k. l.b.	Art. 158 § 2 k.k. l.b.	Art. 158 § 3 k.k. l.b.	Art. 159 k.k. l.b.
1999	9 534	8 091	131	95	1217
2000	10 511	9 066	147	130	1168
2001	10 974	9 680	121	118	1055
2002	11 475	10 160	124	139	1052
2003	12 113	10 771	183	152	1007
2004	15 334	13 883	152	169	1130
2005	14 501	13 183	159	190	969
2006	13 314	12 324	110	164	716
2007	12 013	11 308	129	97	479
2008	13 592	12 810	107	146	529
2009	12 396	11 662	120	133	481
2010	11 530	10 842	139	111	438
2011	10 413	9 762	152	121	378
2012	9 902	9 322	124	91	365
2013	8 738	8 225	122	115	276
2014	6 818	6 409	111	76	222
2015	5 879	5 399	118	107	255
2016	6 349	5 863	113	115	258

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

Ponadto w sprawach nieletnich kluczowe znaczenie dla przyjęcia lub odrzucenia możliwości ponoszenia przez nieletniego odpowiedzialności za udział w bójce lub pobiciu może mieć czynnik, który jest immanentnie związany z przyjętą w dogmatyce prawa karnego koncepcją bójek i pobicz zawierającą element odpowiedzialności zbiorowej. Specyfiką czynów kwalifikowanych z art. 158 k.k. jest bowiem

ich wieloosobowy charakter i wynikająca z tego trudność czy wręcz niemożliwość przypisania działań i skutków do określonej osoby. O ile element odpowiedzialności zbiorowej może być dopuszczalny w „zwykłym” postępowaniu karnym prowadzonym wobec sprawców dorosłych, o tyle w przypadku nieletnich klóci się on z nadrzędnym celem tego postępowania, jakim jest dobro nieletniego.

Tabela 10. Bójki i pobicia. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich w latach 1999–2016

	Art. 158 i 159 k.k. ogółem l.b.	Art. 158 § 1 k.k. l.b.	Art. 158 § 2 k.k. l.b.	Art. 158 § 3 k.k. l.b.	Art. 159 k.k. l.b.
1999	1714	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2000	1795	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2001	1704	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2002	1873	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
2003	1985	1894	24	4	63
2004	2137	2074	13	1	49
2005	2004	1949	15	5	35
2006	2427	2356	24	10	37
2007	2672	2608	15	13	36
2008	2640	2594	23	7	16
2009	2605	2535	21	5	44
2010	2345	2302	11	6	26
2011	2269	2232	14	3	20
2012	1925	1902	8	4	11
2013	1625	1587	9	5	24
2014	1237	1208	12	3	14
2015	845	820	8	6	11
2016	795	787	3	0	5

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

W uzupełnieniu tego wątku w tabelach 9 i 10 przedstawiono dane dotyczące osób dorosłych prawomocnie skazanych i nieletnich, wobec których wydano prawomocne orzeczenia za udział w bójce lub pobiciu. Dane te jednoznacznie pokazują znaczące zmniejszanie się liczby orzeczeń w tej kategorii spraw. Wątek ten jest sam w sobie bardzo ciekawy, ale wykracza poza ramy niniejszego opracowania. W tym miejscu można jedynie skonkludować, że znaczący spadek liczby przestępstw stwierdzonych bójek i pobić od roku 2013 w dużej części wydaje się być artefaktem wynikającym ze zmiany sposobu rejestracji czynów nieletnich. Stwierdzenie to nie pozostaje

w sprzeczności z obserwowaną już kilka lat wcześniej tendencją spadkową liczby przestępstw stwierdzonych oraz liczby osób podejrzanych o udział w bójce lub pobiciu; ta tendencja była zauważalna, ale nie była tak wyraźnie zaznaczona jak w ostatnich kilku latach. Pośrednio świadczy o tym znaczący również spadek udziału nieletnich wśród wszystkich osób podejrzanych o udział w bójce lub pobiciu. Funkcjonariusze policji, którzy nie mogą obecnie od razu wykazać stwierdzonego przestępstwa bójki i pobicia, mogą działać oportunistycznie, np. poprzez odmowę przyjęcia zgłoszenia, umarzanie spraw nieletnich z powodu braku cech przestępstwa itd. Podsumowując ten wątek, niewątpliwie wymagający dalszych badań, należy wskazać, że dokonane w ostatnich latach zmiany w algorytmie zliczania przestępstw oraz zmniejszanie się roczników dorastającej młodzieży mogły wpłynąć na zmniejszanie się zarówno liczby odnotowanych bójek i pobić, jak i w konsekwencji liczby prawomocnych skazań oraz orzeczeń wobec nieletnich orzekanych za udział w bójce lub pobiciu.

5.3. Uszczerbki na zdrowiu

Przestępstwa z art. 156 i 157 k.k. stanowią najliczniejszą kategorię w puli przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Rocznie odnotowuje się kilkanaście tysięcy czynów wyczerpujących znamiona przestępstw z tych dwóch kodeksowych artykułów. Jest to kategoria wewnętrznie zróżnicowana, obejmująca przestępstwa o różnym ciężarze gatunkowym. W ramach tej zbiorczej kategorii mieszczą się bowiem zarówno przestępstwa nieumyślne (nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu z art. 156 § 2 k.k. oraz nieumyślne naruszenie czynności narządu ciała z art. 157 § 3 k.k.), jak też umyślne naruszenia czynności ciała (art. 157 § 1 i 2 k.k.), spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 § 1 k.k.) oraz spowodowanie uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym (art. 156 § 3 k.k.). Tabela 11 ilustruje rozkład liczebności przestępstw spowodowania uszczerbku na zdrowiu w poszczególnych artykułach kodeksu karnego.

Od początku bieżącego stulecia zasadniczo mieliśmy od czynienia z tendencją spadkową liczby przestępstw stwierdzonych z art. 156 i 157 k.k. W większości przypadków czyny te były kwalifikowane z art. 157 k.k. jako naruszenia czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia niebędące ciężkim uszczerbkiem w rozumieniu art. 156 k.k. (art. 157 § 1 k.k.), w szczególności trwające nie dłużej niż siedem dni (art. 157 § 2 k.k.). Ogółem w całej kategorii czyny z art. 157 § 1 i 2 k.k. stanowiły w omawianym okresie około 94% wszystkich uszczerbków na zdrowiu. Warto zwrócić uwagę, że w tej kategorii spraw kluczową kwestią dowodową jest zatem zarówno określenie charakteru uszczerbku, jak i jego konsekwencji dla zdrowia osoby pokrzywdzonej przestępstwem. Jest to istotne nie tylko z punktu widzenia kwalifikacji prawnokarnej (różnica między tymi przepisami dotyczy czasu trwania skutków doznanego uszczerbku), ale również ze względu na przyjętą regulację dotyczącą trybu ścigania. Zgodnie z art. 157 § 4 k.k. ściganie przestępstwa

Tabela 11. Uszczerbki na zdrowiu. Przestępstwa stwierdzone z art. 156, 157 i 157a k.k. w latach 1999–2016

Rok	Ogółem l.b.	Spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu	Art. 156 § 1 k.k.	Spowodowanie uszczerbku na zdrowiu	Art. 156 § 2 k.k.	Nieumyślne spowodowanie uszczerbku na zdrowiu	Art. 156 § 3 k.k.	Spowodowanie uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym	Art. 156 § 3 k.k.	Naruszenie czynności narządu ciała	Art. 157 § 1 k.k.	Lekkie naruszenie czynności narządu ciała	Art.157 § 2 k.k.	Nieumyślne naruszenie czynności narządu ciała	Art. 157 § 3 k.k.	Spowodowanie uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia dziecka poczętego	Art. 157 a k.k.
1999	17 849	568	99	204	10 609	6131	238	–	–								
2000	18 429	556	108	187	10 899	6434	245	–	–								
2001	16 968	525	110	149	9 951	5997	236	–	–								
2002	16 775	465	112	150	9 910	5903	235	–	–								
2003	15 669	473	96	144	9 356	5355	245	–	–								
2004	15 814	560	74	133	9 210	5570	267	–	–								
2005	15 047	564	77	161	8 746	5214	285	–	–								
2006	14 834	489	91	150	8 391	5445	268	–	–								
2007	14 848	484	90	125	8 199	5704	246	–	–								
2008	14 274	483	90	121	8 084	5303	252	–	–								
2009	15 101	513	73	123	8 310	5861	221	–	–								
2010	15 695	440	67	130	8 417	6437	204	–	–								
2011	16 447	465	73	112	8 248	7299	250	–	–								
2012	15 478	504	62	113	7 942	6625	232	–	–								
2013*	14 131	429	59	102	8 561	4794	180	6	6								
2014*	11 698	392	68	81	6 530	4431	191	5	5								
2015*	9 997	376	50	60	5 626	3711	171	3	3								
2016*	11 091	395	53	64	6 175	4184	216	4	4								

* Dane za lata 2013–2016 nie obejmują czynów nieletnich.

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. i obliczenia własne.

określonego w art. 157 § 2 (uszczerbek trwający nie dłużej niż siedem dni) lub 157 § 3 (lekki uszczerbek na zdrowiu, jeżeli sprawca działa nieumyślnie) odbywa się z oskarżenia prywatnego, chyba że pokrzywdzonym jest osoba zamieszkująca wspólnie ze sprawcą⁶⁷. Ponadto w art. 157 § 5 k.k. ustawodawca doprecyzował, że gdy pokrzywdzonym jest osoba najbliższa, a sprawca działa nieumyślnie, ściganie następuje na wniosek tej osoby.

Niestety, brak jest w polskim piśmiennictwie opracowania dotyczącego całościowego ujęcia problematyki uszczerbków na zdrowiu. Dostępne publikacje dotyczą głównie aspektów opiniowania medyczno-sądowego w tej kategorii spraw. W ostatnich latach przedmiotem badań były jedynie czyny z art. 156 § 3 k.k., czyli ciężkie uszczerbki na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym. Badania przeprowadzone przez S. Łagodzińskiego w ramach projektów realizowanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości przyniosły ciekawe ustalenia dotyczące problemu rozgraniczenia na płaszczyźnie podmiotowej zabójstwa od ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym. Na podstawie analizy akt sądowych autor zasugerował wręcz „niemającą racjonalnego uzasadnienia – totalną ucieczkę w ocenie prawnokarnej czynu w kierunku korzystnej dla sprawcy łagodniejszej kwalifikacji”⁶⁸. O trudnościach z ustaleniem strony podmiotowej świadczą też badania aktowe M. Budyn-Kulik obejmujące wybrane przestępstwa przeciwko życiu, a mianowicie sprawy o przestępstwa umyślne i nieumyślne polegające na pozbawieniu życia człowieka z art. 148, 155 i 156 § 3 kk. Jak wynika z badań Magdaleny Budyn-Kulik, organy procesowe nie zawsze odnoszą się formalnie i merytorycznie do strony podmiotowej przestępstwa; nawet gdy w akcie oskarżenia jest uzasadnienie strony podmiotowej, to nie zawsze ma ono charakter merytoryczny, lecz często wskazanie postaci zamiaru ma charakter tylko deklaratoryjny. Prokuratura zwykle starannie odtwarza stan faktyczny i uzasadnia stronę przedmiotową przestępstwa, natomiast, jak stwierdza autorka: „Strona podmiotowa bywa pominięta całkowicie lub argumenty odnoszące się do umyślności lub nieumyślności mają charakter czysto formalny (deklaratoryjny)”⁶⁹. Wątki te są bardzo ciekawe i z pewnością zasługują na dalsze, pogłębione badania – ewentualne uchybienia proceduralne w ramach prowadzonych postępowań nie pozostają bowiem bez wpływu na kwalifikację prawną przyjętego czynu, ergo rzutują na obraz tych przestępstw w statystyce policyjnej i sądowej. Podsumowując ten wątek, należy stwierdzić, że z perspektywy kryminologicznej problematyka uszczerbków na zdrowiu jest słabo zbadana, a dotychczasowe badania stawiały jedynie podstawowe pytania dotyczące m.in. charakterystyki sprawców i okoliczności najpoważniejszych uszczerbków na zdrowiu (ze skutkiem śmiertelnym). Uzupełnieniem rozważań są

⁶⁷ W takim brzmieniu przepis ten obowiązuje od 1 sierpnia 2010 r.

⁶⁸ S. Łagodziński, *Ciężki uszczerbek na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym – art. 156 § 3 k.k. – w praktyce sądowno-prokuratorskiej*, „Prawo w działaniu” 2008, nr 5, s. 99.

⁶⁹ M. Budyn-Kulik, *Umyślność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 584.

Tabela 12. Uszczerbki na zdrowiu. Prawomocne skazania osób dorosłych z art. 156 i 157 k.k. w latach 1999–2016

	Art. 156 § 1 k.k.	Art. 156 § 2 k.k.	Art. 156 § 3 k.k.	Art. 157 § 1 k.k.	Art. 157 § 2 k.k.	Art. 157 § 3 k.k.	Art. 157 § 4 k.k.	Art. 156 i 157 k.k. ogółem	Art. 157a k.k.	Art. 156, 157 i 157a k.k.
1999	435	110	151	4978	1287	138	0	7099		7099
2000	350	108	125	4883	1284	117	0	6867		6867
2001	399	113	110	4584	1498	136	0	6840		6840
2002	394	82	99	4518	1581	116	0	6790		6790
2003	391	115	106	5243	1749	112	0	7716		7716
2004	501	101	121	6275	2181	143	1	9323		9323
2005	469	91	129	5592	2123	170	0	8574		8574
2006	471	95	101	4982	2073	153	0	7875		7875
2007	409	76	82	4118	1913	123	0	6721		6721
2008	452	112	112	4549	2164	140	0	7529	3	7532
2009	464	74	139	4162	2145	122	0	7106	2	7108
2010	416	67	111	4095	1961	113	1	6764	2	6766
2011	443	66	99	4127	2445	134	23	7337	2	7339
2012	445	56	103	4023	2542	136	26	7331	4	7335
2013	469	75	91	3758	2519	139	2	7053	2	7055
2014	347	38	88	3748	2624	128	4	6977	2	6979
2015	424	34	92	3209	2467	86	3	6315	5	6320
2016	462	45	69	3580	2602	93	1	6852	2	6854

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

Tabela 13. Uszczerbki na zdrowiu. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich w latach 2003*–2016

	Art. 156 § 1 k.k.	Art. 156 § 2 k.k.	Art. 156 § 3 k.k.	Art. 157 § 1 k.k.	Art. 157 § 2 k.k.	Art. 157 § 3 k.k.	Art. 157 § 4 k.k.	Art. 156 i 157 k.k. ogółem	Art. 157a k.k.	Art. 156, 157 i 157a k.k.
2003	18	9	1	606	778	15	0	1427	0	1427
2004	16	4	2	735	921	5	0	1683	0	1683
2005	11	2	1	636	819	6	0	1475	0	1475
2006	18	3	1	684	844	11	0	1561	0	1561
2007	15	7	0	711	944	16	0	1693	0	1693
2008	13	0	2	748	921	3	0	1687	0	1687
2009	17	0	2	620	927	8	0	1574	0	1574
2010	13	1	0	621	893	6	0	1534	0	1534
2011	12	1	0	660	895	6	0	1574	0	1574
2012	7	3	1	556	753	11	0	1331	0	1331
2013	6	3	0	582	610	5	0	1206	0	1206
2014	17	2	2	550	525	2	1	1099	0	1099
2015	16	2	0	425	380	7	0	830	1	831
2016	29	1	0	408	387	5	1	831	0	831

* Dane za lata wcześniejsze niedostępne.

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

tabele 12 i 13, ilustrujące liczebności prawomocnych skazań osób dorosłych oraz orzeczenia wobec nieletnich za czyny z art. 156 i 157 k.k.

5.4. Pozostałe przestępstwa z rozdziału XIX kodeksu karnego

W grupie pozostałych przestępstw mamy do czynienia z dużym rozproszeniem liczebności przestępstw stwierdzonych. Z punktu widzenia ilościowego na uwagę zasługuje przestępstwo stypizowane w art. 160 k.k., które zajmuje znaczącą pozycję w strukturze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Konstrukcja przepisu art. 160 k.k. pozwala na jego wykorzystywanie w różnorodnych sytuacjach, w których doszło do narażenia człowieka na niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. W tabeli 14 zamieszczono liczby prawomocnych skazań osób dorosłych za przestępstwa z art. 160 k.k. w rozbiciu na czyny narażenia człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 160 § 1 k.k.), takie czyny popełnione przez sprawców, na których ciążył obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo (art. 160 § 2 k.k.) oraz czyny z obu powyższych artykułów popełnione w warunkach nieumyślności (art. 160 § 3 k.k.). Z danych sumarycznych wynika, że w omawianym okresie znacząco zwiększyła się liczba skazań z art. 160 k.k., przy czym początkowo można odnotować systematyczną tendencję wzrostową, po której nastąpił kilkuletni okres spadkowy aż do osiągnięcia w ostatnich latach względnej stabilizacji na poziomie kilkuset orzeczeń rocznie. W omawianym okresie zwraca uwagę wyraźny wzrost skazań z art. 160 § 2 k.k. wobec sprawców, na których ciążył obowiązek opieki nad osobą narażoną na niebezpieczeństwo. Niestety, nie przeprowadzono dotychczas badań kryminologicznych, które przybliżyłyby fenomenologię przestępstw z art. 160 k.k. Jak już wspomniano, za wzrost liczby spraw z art. 160 k.k. prawdopodobnie odpowiada nie tyle skala zjawiska, ile zmieniające się priorytety organów ścigania oraz praktyka zarzucania czynów z art. 160 k.k. w określonych kategoriach spraw. Przez pewien czas wykorzystywano ten przepis wobec niewydolnych wychowawczo rodziców zaniedbujących swoje małoletnie dzieci. W ostatnim okresie próbuje się natomiast wykorzystywać art. 160 k.k. do ścigania zjawiska udostępniania (udzielania) tzw. dopalaczy⁷⁰. Ponadto art. 160 k.k. bywa wykorzystywany jako podstawa odpowiedzialności lekarzy w sprawach o błąd lekarski.

W grupie pozostałych przestępstw na uwagę zasługuje również przestępstwo z art. 149 k.k. – tzw. dzieciobójstwo. Z punktu widzenia ilościowego jest to problem marginalny, natomiast obraz uwarunkowań indywidualnych i społecznych, jaki

⁷⁰ Na ten temat zob. m.in. głosy w dyskusji dotyczącej prawnokarnych aspektów obrotu dopalaczami zorganizowanej przez Krakowski Instytut Prawa Karnego we współpracy z Okręgową Izbą Adwokacką, zapis wideo dyskusji dostępny pod adresem: <http://karne24.com/teoretycy-praktycy-o-kontrowersyjnych-aspektach-obrotu-dopalaczami/> [dostęp: 31.08.2017].

Tabela 14. Struktura prawomocnych skazań osób dorosłych za przestępstwa z art. 160 k.k.

	Art. 160 § 1 k.k. l.b.	Art. 160 § 1 k.k. (%)	Art. 160 § 2 k.k. l.b.	Art. 160 § 2 k.k. (%)	Art. 160 § 3 k.k. l.b.	Art. 160 § 1 k.k. (%)	Art. 160 k.k. ogółem l.b.
1999	97	66,0	26	17,7	24	16,3	147
2000	110	59,8	41	22,3	33	17,9	184
2001	119	56,7	61	29,0	30	14,3	210
2002	145	58,2	64	25,7	40	16,1	249
2003	185	57,8	91	28,4	44	13,8	320
2004	212	55,2	92	24,0	80	20,8	384
2005	293	61,4	96	20,1	88	18,5	477
2006	322	52,4	203	33,0	90	14,6	615
2007	333	34,8	535	56,0	88	9,2	956
2008	425	36,0	659	55,9	95	8,1	1179
2009	365	32,5	658	58,6	100	8,9	1123
2010	384	37,0	551	53,1	103	9,9	1038
2011	276	37,4	391	52,9	72	9,7	739
2012	279	39,1	360	50,4	75	10,5	714
2013	249	35,0	376	53,0	85	12,0	710
2014	237	31,8	450	60,4	58	7,8	745
2015	218	33,2	390	59,4	49	7,4	657
2016	228	34,8	365	55,6	63	9,6	656

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

Tabela 15. Skazania prawomocne dorosłych sprawców za przestępstwa z art. 148–162 k.k. w latach 1999–2016

Rok	Art. 148 k.k.	Art. 149 k.k.	Art. 150 k.k.	Art. 151 k.k.	Art. 152 k.k.	Art. 153 k.k.	Art. 154 k.k.	Art. 155 k.k.
1999	561	19	0	2	3	5	11	248
2000	480	16	0	1	1	10	4	213
2001	578	9	2	1	7	2	2	214
2002	572	12	0	4	11	1	0	197
2003	572	11	0	4	8	3	0	190
2004	751	17	2	2	24	3	3	239
2005	657	9	0	1	25	7	1	262
2006	545	9	1	1	25	0	0	235
2007	381	6	1	0	12	2	0	200
2008	496	7	0	2	37	4	1	242
2009	489	10	0	2	21	5	0	207
2010	533	7	0	0	29	8	0	203
2011	467	8	0	0	30	4	0	196
2012	493	7	0	0	21	1	0	171
2013	466	1	1	0	18	3	0	184
2014	383	1	0	2	20	0	1	138
2015	362	2	0	0	22	1	0	133
2016	353	1	0	1	15	2	0	164

Tabela 15 – cd.

Rok	Art. 156 k.k.	Art.157 i 157a k.k.	Art. 158 k.k.	Art. 159 k.k.	Art.160 k.k.	Art. 161 k.k.	Art. 162 k.k.
1999	696	6403	8 317	1217	147	0	77
2000	583	6284	9 343	1168	184	1	92
2001	622	6218	9 919	1055	210	2	76
2002	575	6215	10 423	1052	249	1	92
2003	612	7104	11 106	1007	320	1	83
2004	723	8600	14 204	1130	384	5	98
2005	689	7885	13 532	969	477	3	111
2006	667	7208	12 598	716	615	2	94
2007	567	6154	11 534	479	956	2	79
2008	676	6853+3	13 063	529	1179	2	109
2009	677	6429+2	11 915	481	1123	4	107
2010	594	6170+2	11 092	438	1038	6	102
2011	608	6729+2	10 035	378	739	3	96
2012	604	6727+4	9 537	365	714	1	88
2013	635	6418+2	8 462	276	710	2	83
2014	473	6504+2	6 596	222	745	6	58
2015	550	5765+5	5 624	255	657	1	63
2016	576	6276+2	6 091	258	656	7	72

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

wyłania się z badań kryminologicznych⁷¹, budzi wiele refleksji dotyczących zarówno niedojrzałości emocjonalnej sprawczyń, jak i braku społecznego wsparcia dla kobiet, które stają wobec faktu zmierzenia się z macierzyństwem. Żadne przestępstwo, nawet najbardziej brutalne i ukierunkowane na bezbronną ofiarę, nie wydarza się w próżni społecznej. Profesjonalna reakcja na zjawiska niepożądane społecznie, w tym przestępczość, musi być zakorzeniona w rzetelnych, przekrojowych, dobrze metodologicznie zaprojektowanych i wykonanych badaniach kryminologicznych. Niestety, jak pokazuje przykład przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, niejednokrotnie nasza wiedza naukowa dotycząca nawet tych najpoważniejszych przestępstw jest mocno wybiórcza lub nieadekwatna do szybko zmieniającej się rzeczywistości społecznej.

Pozostałe przestępstwa cechuje duże rozproszenie liczebności. Dla zobrazowania finalnego efektu ścigania przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w tabeli 17 przedstawiono zbiorcze dane dotyczące prawomocnych skazań osób dorosłych za przestępstwa z rozdz. XIX k.k.

6. Nieletni sprawcy przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu

W kontekście przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu często podnoszona jest kwestia wieku sprawców. Wcześniejsze publikacje zwracały uwagę na obniżenie wieku sprawców dopuszczających się najpoważniejszych przestępstw i brutalizację czynów popełnianych przez najmłodszych nieletnich sprawców; akcentowano duże udziały nieletnich w niektórych kategoriach przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, a zwłaszcza w kategorii uszczerbków na zdrowiu oraz bójek i pobic⁷². W świetle danych ze statystyk kryminalnych z ostatnich lat informacje te nie znajdują potwierdzenia, a w każdym razie wydają się mocno przerysowane. Niewątpliwie przez długi okres mieliśmy do czynienia ze swoistą nadreprezentacją osób nieletnich wśród sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Dotyczyło to zwłaszcza statystyk policyjnych, do których nieletni np. biorący udział w bójce łatwo trafiał, nawet w błahej sprawie, gdy sięganie po arsenał sformalizowanych środków nie było niezbędne. Zmiana algorytmu rejestrowania przestępstw nieletnich obnażyła ten mechanizm i doszło moim zdaniem do swoistej weryfikacji rozmiarów przestępczości nieletnich. Pośrednio świadczą o tym zmniejszające się liczby orzeczeń wydawanych przez sądy rodzinne wobec nieletnich, choć oczywiście kluczowe znaczenie ma w tym aspekcie niż demograficzny.

Patrząc na problem z dużego poziomu ogólności, wskazać można na podstawowy wskaźnik (miernik) angażowania się nieletnich sprawców w przestępstwa

⁷¹ Zob. literatura wskazana w przyp. 10.

⁷² E. Habzda-Siwiek, *Aktualne trendy przestępczości nieletnich w Polsce w świetle danych ze statystyk policyjnych*, w: P. Hofmański, S. Waltoś (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Marianny Korcyl-Wolskiej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 43–64.

przeciwko życiu i zdrowiu, jakim jest odsetek sprawców nieletnich w populacji osób podejrzanych o popełnienie czynów zabronionych z rozdz. XIX kodeksu karnego. W tabeli 16 przedstawiono dane dotyczące udziału (odsetka) nieletnich wśród podejrzanych o zabójstwa, uszczerbki na zdrowiu oraz udział w bójce lub pobiciu.

Analizując dane dotyczące osób nieletnich, uwzględnić trzeba zmienne demograficzne, które dla tej kategorii wiekowej stanowią bardzo istotny czynnik modyfikujący dynamikę aktywności przestępczej. O ile liczebności dorosłych sprawców podejrzanych o popełnienie przestępstw rozkładają się na kilkadziesiąt roczników (w analizach zwykle zgrupowanych w określonych przedziałach wiekowych), o tyle dane dotyczące podejrzanych nieletnich, którzy dopuścili się przestępstw (czynów karalnych w rozumieniu ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich), grupują adolescentów z zaledwie czterech roczników. Fluktuacje demograficzne – okresy wyżów i niżów demograficznych – bezpośrednio będą rzutować na zwiększanie lub zmniejszanie populacji młodzieży będącej w wieku, w którym podlega już odpowiedzialności za popełnienie czynów karalnych w trybie ustawy o nieletnich, a także – w drodze wyjątku, na podstawie przepisu art. 10 §2 k.k. – przed sądem karnym. Już pobieżne przyjrzenie się tzw. piramidzie demograficznej Polski pokazuje, że w ostatnich latach młodzież z przedziału wiekowego od 13 do 16 roku życia⁷³ stanowi znacząco mniejszą grupę, niż miało to miejsce kilkanaście lat temu. Odrębną kwestią jest struktura przestępstw popełnianych przez młodzież, różni się ona bowiem zasadniczo od przestępczości dorosłych sprawców. Wskazówkę co do rzeczywistej skali zjawiska przestępczości nieletnich mogą przynieść dane dotyczące struktury prawomocnych orzeczeń wydanych wobec nieletnich w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu zamieszczone w tabeli 17. Z kolei tabela 18 zawiera zbiorcze zestawienie wszystkich orzeczeń kończących postępowania w sprawach o czyny karalne z rozdz. XIX k.k. popełnione przez nieletnich.

Struktura orzeczeń wydanych w sprawach nieletnich o czyny karalne przeciwko życiu i zdrowiu wskazuje na swoiste „punkty ciężkości” przestępczości nieletnich w tej kategorii spraw. Najwięcej orzeczeń jest wydawanych w sprawach o bójki i pobicia oraz – w drugiej kolejności – w sprawach o uszczerbki na zdrowiu, choć w obu tych kategoriach w omawianym okresie odnotowano spadek liczby wydawanych orzeczeń. Sprawy o zabójstwa popełniane przez nieletnich są w zasadzie incydentalne – w ostatnich latach to zwykle kilka orzeczeń rocznie⁷⁴, przy czym z reguły są to czyny kwalifikowane w typie podstawowym. Ogólnie można wskazać na pewną prawidłowość, że sprawy najpoważniejsze, najcięższe gatunkowo, np. ciężkie uszczerbki czy też bójki i pobicia ze skutkiem śmiertelnym lub z użyciem niebezpiecznego narzędzia,

⁷³ Mówiąc o szesnastolatkach, stosuje się skrót myślowy, chodzi bowiem o cały rocznik szesnastolatków aż do osiągnięcia przez nich 17 r.ż.

⁷⁴ Dane za rok 2011 i 2016, w których wydano odpowiednio 12 i 11 orzeczeń wobec nieletnich o zabójstwa, wydają się być precedensowe i tymczasem nie dają podstawy do wnioskowania o odwróceniu trendu.

Tabela 16. Nietelni wśród podejrzanych o zabójstwa, uszczerbki na zdrowiu oraz udział w bójce lub pobiciu w latach 1999–2016

Rok	Zabójstwo: podejrzani ogółem l.b	Podejrzani nietelni l.b	Podejrzani nietelni (%)	Uszczerbek na zdrowiu: podejrzani ogółem l.b	Podejrzani nietelni l.b.	Podejrzani nietelni (%)	Udział w bójce lub pobiciu: podejrzani ogółem l.b	Podejrzani nietelni l.b	Podejrzani nietelni (%)
1999	957	66	6,9	10 502	2377	22,6	18 929	3746	19,8
2000	1186	48	4,0	11 037	2569	23,3	21 652	4309	19,9
2001	1274	54	4,2	10 129	2327	23,0	22 369	4285	19,2
2002	1206	51	4,2	10 431	2376	22,8	22 175	4109	18,5
2003	1015	30	3,0	9 857	2287	23,2	21 402	4206	19,7
2004	970	31	3,2	10 008	2612	26,1	22 081	4904	22,2
2005	861	34	3,9	9 665	2383	24,7	22 163	4963	22,4
2006	794	26	3,3	9 637	2792	29,0	22 992	6074	26,4
2007	845	26	3,1	9 706	2912	30,0	23 570	6768	28,7
2008	742	20	2,7	9 233	2814	30,5	23 043	6757	29,3
2009	755	23	3,0	9 328	2966	31,8	21 863	6329	28,9
2010	660	15	2,3	9 686	3469	35,8	19 381	6085	31,4
2011	652	14	2,1	10 430	3470	33,3	18 598	5464	29,4
2012	588	11	1,9	9 692	2560	26,4	17 382	4751	27,3
2013	512	4	0,8	8 662	1516	17,5	12 112	2330	19,2
2014	459	4	0,9	8 476	1171	13,8	10 296	1581	15,4
2015	445	4	0,9	7 137	888	12,4	8 048	1129	14,0
2016	400	7	1,7	8 005	990	12,4	8 688	1173	13,5

Źródło: Komenda Główna Policji, oprac. własne.

Tabela 17. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich za czyny karalne z art. 148–162 k.k. w latach 2003–2016

Rok	Art. 148 k.k. (zabójstwa)	%	Art. 156, 157 i 157a k.k. (uszczerbki na zdrowiu)	%	Art. 158 i 159 k.k. (bójki i pobicia)	%	Art. 160 k.k.	%	Pozostałe 148–162	%	Orzeczenia za czyny z art. 148 – 162 k.k.razem l.b.
2003	9	0,3	1427	41,0	1985	57,1	43	1,2	13	0,4	3477
2004	11	0,3	1683	43,1	2137	54,8	66	1,7	4	0,1	3901
2005	14	0,4	1475	41,3	2004	56,2	65	1,8	10	0,3	3568
2006	19	0,5	1561	38,1	2427	59,3	78	1,9	10	0,2	4095
2007	12	0,3	1693	37,6	2672	59,2	117	2,6	12	0,3	4506
2008	2	0,1	1687	38,1	2640	59,7	81	1,8	12	0,3	4422
2009	5	0,1	1574	36,8	2605	60,9	77	1,8	19	0,4	4280
2010	7	0,2	1531	38,4	2345	58,9	88	2,2	10	0,3	3984
2011	12	0,3	1574	39,8	2269	57,3	98	2,5	7	0,2	3959
2012	5	0,1	1331	39,4	1925	57,0	104	3,1	12	0,4	3377
2013	5	0,2	1206	41,4	1625	55,9	67	2,3	6	0,2	2909
2014	6	0,2	1099	45,1	1237	50,8	85	3,5	9	0,4	2435
2015	3	0,2	830	47,4	845	48,3	60	3,4	11	0,6	1750
2016	11	0,6	831	48,7	795	46,6	64	3,8	5	0,3	1706

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

Tabela 18. Prawomocne orzeczenia wobec nieletnich za czyny karalne z art. 148–162 k.k. w latach 2003–2016

Rok	Art. 148 k.k. l.b.	Art. 149 k.k. l.b.	Art. 150 k.k. l.b.	Art. 151 k.k. l.b.	Art. 152 k.k. l.b.	Art. 153 k.k. l.b.	Art. 154 k.k. l.b.	Art. 155 k.k. l.b.	Art. 156 k.k. l.b.
2003	9	2	0	1	1	0	0	5	28
2004	11	1	0	0	1	0	0	1	22
2005	14	0	0	1	3	0	0	1	14
2006	19	1	0	0	1	0	0	5	22
2007	12	0	0	2	3	0	0	0	22
2008	2	0	1	2	3	0	0	2	15
2009	5	2	0	5	4	0	0	1	19
2010	7	1	0	1	1	1	0	1	14
2011	11	0	0	0	5	0	0	0	13
2012	5	0	0	6	1	0	0	0	11
2013	5	0	0	1	1	0	0	1	9
2014	6	0	0	5	1	0	1	2	22
2015	3	0	0	4	1	0	1	2	18
2016	11	0	0	2	0	1	0	2	30

Tabela 18 – cd.

Rok	Art.157 i 157a k.k. I.b.	Art. 158 k.k. I.b.	Art. 159 k.k. I.b.	Art. 160 k.k. I.b.	Art. 161 k.k. I.b.	Art. 162 k.k. I.b.	Art. 148–162 k.k. ogółem I.b.
2003	1399	1922	63	43	0	4	3477
2004	1661	2088	49	66	0	1	3901
2005	1461	1969	35	65	0	5	3568
2006	1539	2390	37	78	0	3	4095
2007	1671	2636	36	117	0	7	4506
2008	1672	2624	16	81	1	3	4422
2009	1555	2561	44	77	0	7	4280
2010	1520	2319	26	88	2	3	3984
2011	1561	2249	20	98	1	1	3959
2012	1320	1914	11	104	1	4	3377
2013	1197	1601	24	67	0	3	2909
2014	1077	1222	14	85	0	0	2435
2015	812	834	11	60	0	3	1750
2016	801	790	5	64	0	0	1706

Źródło: Ministerstwo Sprawiedliwości, oprac. własne.

są popełniane przez nieletnich bardzo rzadko. Tym samym, przynajmniej z punktu widzenia ilościowego, nieaktualne są już twierdzenia o rosnącej brutalizacji czynów popełnianych przez nieletnich. Faktem jest, że przestępczość nieletnich przez kilkanaście lat systematycznie rosła, również w zakresie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, ale czas zweryfikował te twierdzenia i według aktualnej wiedzy zasadny będzie wniosek, że mamy do czynienia jeżeli nie ze spadkiem, to na pewno ze stabilizacją liczby przestępstw popełnianych przez nieletnich. Z drugiej strony można podnieść argument natury demograficznej, że nie tyle czynów popełnianych przez nieletnich jest mniej, ile populacja nieletnich uległa zmniejszeniu, co musiało się przełożyć na zmniejszenie liczby czynów przez nich popełnionych. Moim zdaniem mamy do czynienia równocześnie z dwiema uzupełniającymi się (komplementarnymi) tendencjami. Z jednej strony istotnie w ostatnich kilkunastu latach w Polsce zmniejszyła się populacja adolescentów w wieku zagrożonym inicjacją przestępczą, zrozumiała jest zatem spadek liczby naruszeń prawa przez osoby pomiędzy 13 a 16 rokiem życia. Z drugiej strony równoległe mają miejsce inne procesy zachodzące w skali całego społeczeństwa, które również mogą odbijać się na skali i przejawach przestępczości nieletnich.

W podsumowaniu tego wątku należy jeszcze raz zwrócić uwagę na konsekwencje zmiany w sposobie rejestracji danych o przestępczości dla zobrazowania tendencji i zmian w strukturze i dynamice przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Z dotychczasowych analiz wynika, że w dwóch z czterech zaproponowanych do analizy kategorii przestępstw udział nieletnich wśród podejrzanych jest wysoki⁷⁵. Chodzi tu o bójki i pobicia oraz uszczerbki na zdrowiu. Nawet przy uwzględnieniu faktu, że czyny nieletnich były rejestrowane „na wyrost” (tzn. przed podjęciem decyzji przez sąd rodzinny), z porównania danych dotyczących prawomocnych skazań wobec dorosłych i orzeczeń wydawanych wobec nieletnich wynika, że ci ostatni nadal stanowią znaczący odsetek wszystkich sprawców tych czynów. Nie sposób zatem opisywać tych przestępstw bez odniesienia do sprawców nieletnich, a tych obecnie – co do zasady – nie obejmują dane ogólnodostępnej statystyki policyjnej. W związku z tym szczególnego znaczenia nabierają dane Ministerstwa Sprawiedliwości dotyczące osób prawomocnie skazanych oraz orzeczeń podejmowanych wobec nieletnich. Zbiory te bowiem się dopełniają i tworzą kompletny zbiór danych o wszystkich osobach – dorosłych i nieletnich, które finalnie spotkały się z reakcją prawnokarną w odpowiedzi na naruszenie prawa.

⁷⁵ Na ten temat m.in. M. Grzyb, E. Habzda-Siwiek, *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, t. XXXV, s. 95–135; E. Habzda-Siwiek, *Kilka uwag o przestępstwach...*, *op. cit.*, s. 1109–1132.

Podsumowanie

Przedstawiony w niniejszym opracowaniu statystyczny obraz przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu nie poddaje się jednoznacznej interpretacji. Kluczowym czynnikiem utrudniającym obecnie zarówno prezentację danych statystycznych, jak i ich interpretację jest zmiana algorytmu rejestrowania przestępstw przez policję. Ponadto dane za lata 2013–2016 publikowane przez policję zostały zasadniczo ograniczone do czynów popełnionych przez dorosłych sprawców. Informacje o czynach nieletnich są przekazywane do policji z opóźnieniem i w sposób uznaniowy, co sprawia, że dysponujemy ułomnym zbiorem danych o przestępstwach. Ponadto dualny system sposobu rejestrowania czynów zabronionych przez policję (wg podziału administracyjnego i według jednostki rejestrującej) spowodował istnienie niespójności danych udostępnianych przez policję zarówno na jej ogólnodostępnej stronie internetowej, jak i w trybie dostępu do informacji publicznej. Dodatkowo wdrażanie nowego systemu rejestrowania przestępczości spowodowało konieczność dokonania przez policję wielu korekt w danych za lata 2013–2016. Sytuacja ta stanowi szczególnie utrudnienie w analizie dotyczącej przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu ze względu na fakt, iż dużą grupę sprawców bójek i pobić oraz uszczerbków na zdrowiu stanowią nieletni. Z tego względu trudno obecnie wskazywać na wyraźne tendencje czy trendy dotyczące rozmiarów i dynamiki przestępstw z rozdz. XIX k.k. Z całą pewnością zachodzi pilna konieczność przeprowadzenia badań kryminologicznych dotyczących sprawców nieletnich, aby poznać fenomenologię czynów popełnianych przez nich na przedprożu dorosłości.

Odnutowywany spadek liczby przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu wydaje się być efektem zarówno ogólnych tendencji zmniejszania rozmiarów tradycyjnej (pospolitej) przestępczości, jak też, przynajmniej częściowo, artefaktu statystycznego związanego ze zmianą sposobu rejestracji czynów nieletnich. Przesłanki przeciwko życiu i zdrowiu podlegają zmianom, które są odzwierciedleniem trendów charakterystycznych dla całej przestępczości oraz specyficznych dla tej grupy przestępstw. Dyskutowany w literaturze światowej spadek przestępczości ma miejsce także i w Polsce. Zmiany demograficzne, społeczne, gospodarcze oraz procesy globalizacyjne nie pozostają bez wpływu na przeobrażenia w strukturze przestępczości, jej nasileniu i przejawach. W kontekście prowadzonych rozważań istotne jest, które z tych czynników mogą wpływać na zmiany w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu i czy istnieją jakieś inne, dodatkowe, specyficzne czynniki, które są istotne dla tej kategorii przestępstw. Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta i może być różna w zależności od konkretnego przestępstwa. Do postawienia hipotez niezbędne są „podpowiedzi”, które możemy wyprowadzić z wiedzy o fenomenologii przestępstw, jeśli oczywiście dysponujemy taką wiedzą. Zauważyć natomiast należy, że ze względu na fakt, że przestępstwa z rozdz. XIX k.k. stanowią liczebnie niewielką grupę,

potencjalny wpływ na nie zmian społecznych będzie również niewielki. Z jednym wyjątkiem – procesów demograficznych, które mogą rzutować na nasilenie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu ze względu na wspomniany duży udział adolescentów wśród sprawców tych przestępstw. W odpowiedzi zatem na pytanie, które z czynników o charakterze społecznym mogą mieć znaczenie dla przeobrażeń w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, wskazać należy zmienne demograficzne.

Warto odnotować sugestię, że transformacja społeczno-ustrojowa z 1989 r. „nie była jednak ostatnią gwałtowną zmianą społeczną wpływającą na poziom i zakres przestępczości w Polsce, a kolejnej zmiany należy doszukiwać się w kontekście przemian zachodzących w skali globalnej”⁷⁶. Podzielając pogląd, że upowszechnienie dostępu do internetu, sposób pozyskiwania i wymiany informacji oraz rozwój technologiczny wymagają nowego spojrzenia na przestępczość i czynniki kryminogenne, staję na stanowisku, że czynniki te w obszarze przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu mają mniejsze znaczenie niż w innych kategoriach przestępstw. Wynika to z przede wszystkim z wiedzy kryminologicznej o fenomenologii tych przestępstw i sylwetkach ich sprawców. Oczywiście zdarzają się przypadki brutalnych czynów, których inspiracji można poszukiwać we wzorcach przemocy upowszechnianych przez mass media, ale są to incydentalne przypadki. Sylwetka sprawców przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (o ile w ogóle tworzyć tak pojemną kategorię wobec zróżnicowania przedmiotowego czynów przeciwko życiu i zdrowiu) to, w dużym uproszczeniu, portret osób wykazujących niedojrzałość emocjonalną i społeczną, impulsywnych, mających problemy z szeroko rozumianą samokontrolą. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu mają przeważnie charakter indywidualny i w większości przypadków są skierowane przeciwko konkretnym, znanym sprawcy osobom.

Na zakończenie jeszcze chciałabym zwrócić uwagę na kilka kwestii szczegółowych.

Po pierwsze, istnieje pilna potrzeba zweryfikowania wiedzy o zabójstwach w Polsce. W moim przekonaniu dotychczasowe badania dotyczące zabójstw i ich sprawców mogą być częściowo zdezaktualizowane, gdyż były prowadzone na podstawie akt spraw zakończonych przed wielu laty. W związku z tym można postawić wiele pytań, m.in. czy w zmienionej rzeczywistości społecznej zmienił się sposób popełniania zabójstw, jaka jest współcześnie sylwetka społeczna i psychologiczna sprawców i ofiar, w jakich okolicznościach czyny te zostały popełnione. Na te pytania nie znamy dziś odpowiedzi, ale sytuacja, w której liczba zabójstw ujawnionych wynosi zaledwie kilkaset rocznie w skali całego kraju, zachęca do przeprowadzenia przekrojowych badań na podstawie spraw zakończonych w obecnym stuleciu.

Po drugie, przestępstwa udziału w bójce lub pobiciu stanowią kategorię czynów wymagających przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań kryminologicznych, które mogłyby przyczynić się do zaktualizowania wiedzy kryminologicznej o nich. Za najpilniejsze zadanie badawcze uważam przyjrzenie się fenomenologii bójek

⁷⁶ K. Buczkowski, *Stan przestępczości w Polsce...*, op. cit., s. 68.

i pobić z uwzględnieniem potencjalnych różnic pomiędzy zająciami, w których biorą udział dorośli i nieletni. Drugą istotną osią rozważań jest moim zdaniem kwestia płci sprawców angażujących się w bójki lub pobicia. Za względu na relatywnie duży udział nieletnich w tej kategorii czynów niezbędne byłoby przeprowadzenie badań aktowych nie tylko w sądach karnych, lecz także w sądach rodzinnych.

Po trzecie, uszczerbki na zdrowiu, stanowiące największą pulę przestępstw z rozdz. XIX k.k., nie doczekały się dotychczas żadnego kompleksowego opracowania o charakterze kryminologicznym. Zarówno skala zjawiska, jak i skutki zdrowotne ponoszone przez ofiary tych przestępstw uzasadniają konieczność podjęcia tego tematu badawczego.

Zarysowane powyżej wybrane wątki dotyczące przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu mogą stanowić punkt wyjścia do ich dalszej, pogłębionej analizy statystycznej i kryminologicznej. Ze względu na zróżnicowanie przestępstw w rozdz. XIX k.k. dalsze badania powinny być prowadzone w ramach zaproponowanych zbiorczych kategorii przestępstw: zabójstw, uszczerbków na zdrowiu oraz udziału w bójce lub pobiciu.

Bibliografia

- Atlas przestępczości w Polsce 5*, Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M. (red.), Oficyna Naukowa, Warszawa 2015.
- Badźmirowska-Masłowska K., *Młodociani sprawcy zabójstw w Polsce*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2000.
- Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*, Arche, Gdańsk 1999.
- Brzezińska J., *Dzieciobójstwo. Aspekty prawne i etyczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Brzezińska J., *Rozważania o znamionach psychologicznych w kontekście motywacji zabójstw uprzywilejowanych*, „Ius Novum” 2014, nr 1, s. 84–106.
- Budyn-Kulik M., *Umysłność w prawie karnym i psychologii. Teoria i praktyka sądowa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Budyn-Kulik M., *Zabójstwo tyrana domowego*, Verba, Lublin 2005.
- Buczkowski K., *Stan przestępczości w Polsce od roku 1918 do współczesności*, w: Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B., Klaus W., Kossowska A., Rzeplińska I., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D., Wójcik D., *Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2013, s. 33–72.
- Daszkiewicz K., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Farrell G., Tilley N., Tseloni A., *Why the crime drop?*, „Crime and Justice” 2014, nr 43, s. 421–490.
- Gierowski J.K., *Motywacja zabójstw*, Wydawnictwo Akademii Medycznej, Kraków 1989.
- Gierowski J.K., Szaszkievicz M., *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, w: Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydzińska T. (red.), *Zabójcy i ich ofiary. Psychologiczne podstawy profilowania nieznanymi sprawców zabójstw*, Wydawnictwo IES, Kraków 2002, s. 35–68.

- Golonka A., *Silne wburzenie jako znamię typu uprzywilejowanego zabójstwa określonego w art. 148 § 4 k.k. w świetle aktualnego orzecznictwa sądowego*, w: Giezek J., Brzezińska J. (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 278–300.
- Gruszczynska B., Heiskanen M., *Trends in Police-Recorded Offenses at the Beginning of the Twenty-First Century in Europe*, „European Journal on Criminal Policy and Research” 2018, t. 24, nr 1, s. 37–53.
- Grzyb M., Habzda-Siwiek E., *Płeć a przestępczość. O problemie dysproporcji płci wśród sprawców przestępstw z użyciem przemocy*, „Archiwum Kryminologii” 2013, t. XXXV, s. 95–135.
- Habzda-Siwiek E., *Aktualne trendy przestępczości nieletnich w Polsce w świetle danych ze statystyk policyjnych*, w: Hofmański P., Waltoś S. (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 43–64.
- Habzda-Siwiek E., *Kilka uwag o przestępstwach przeciwko życiu i zdrowiu z rozdziału XIX kodeksu karnego w oparciu o dane ze statystyk policyjnych*, w: Kardas P., Sroka T., Wróbel W. (red.), *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 1109–1132.
- Janowska H., *Zabójstwa i ich sprawcy*, PWN, Warszawa 1974.
- Klaus W., Rzeplińska I., Woźniakowska-Fajst D., *Spoleczny odbiór przestępczości*, w: Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B., Klaus W., Kossowska A., Rzeplińska I., Wiktorska P., Woźniakowska-Fajst D., Wójcik D., *Spoleczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2013, s. 343–368.
- Kokot R., *O zasadności typizacji i niektórych kontrowersjach wokół zabójstwa kwalifikowanego*, w: Brzezińska J., Giezek J. (red.), *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 257–277.
- Kokot R., *Zabójstwo kwalifikowane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 2332, Wrocław 2001.
- Kossowska A., *Zmiana spoleczna a przestępczość – wzajemne związki, uwarunkowania, konsekwencje*, w: Buczkowski K., Czarnecka-Działuk B., Klaus W. i in., *Spoleczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2013, s. 73–103.
- Krajewski K., *Bójka i pobicie. Analiza kryminologiczna*, seria: Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze, z. 130, Kraków 1988.
- Książkowska-Breś A., *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo w prawie polskim*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Lasocik Z., *Zabójca zawodowy i na zlecenie*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2003.
- Łagodziński S., *Ciężki uszczerbek na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym – art. 156 § 3 k.k. – w praktyce sądowno-prokuratorskiej*, „Prawo w działaniu” 2008, nr 5, s. 74–131.
- Łagodziński S., *Sądowo-prokuratorska praktyka ścigania przestępstw przeciwko życiu (art. 148 i 155 k.k.)*, IWS, Warszawa 2012.
- Łagodziński S., *Udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym (art. 158 § 3 k.k.) w praktyce sądowno-prokuratorskiej*, IWS, Warszawa 2010.
- Majchrzyk Z., *Motywacje zabójczyń. Alkohol i przemoc w rodzinie*, PARPA, Warszawa 1995.
- Nowosad A., *Bójka i pobicie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

- Pikulski S., *Zabójstwa kwalifikowane w polskim kodeksie karnym z 1997 r.*, „Studia Prawno-ustrojowe” 2012, nr 15, s. 7–20.
- Piniewska-Róg D., Stojer-Polańska J., Michalec B., *Różne oblicza ciemnej liczby zabójstw*, w: Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca interdyscyplinarna przy badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016, s. 61–68.
- Stojer-Polańska J., *Ślady osób zaginionych*, w: Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Współpraca interdyscyplinarna przy badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016, s. 21–39.
- Stojer-Polańska J. (red.), *Przypadki kryminalne. Rola współpracy interdyscyplinarnej w badaniu ciemnej liczby przestępstw*, Wydawnictwo Naukowe Silva Rerum, Poznań 2016.
- Szymanowski T., *Przestępczość i polityka karna w Polsce w świetle faktów i opinii społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Tonry M., *Why crime rates are falling throughout the Western World*, „Crime and Justice” 2014, nr 43, s. 1–63.
- Zabójcy i ich ofiary*, Gierowski J.K., Jaśkiewicz-Obydzińska T. (red.), Wydawnictwo IES, Kraków 2002

Źródła internetowe

- http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_and_criminal_justice_statistics [dostęp: 31.08.2017].
- <http://karne24.com/teoretycy-praktycy-o-kontrowersyjnych-aspektach-obrotu-dopalaczami/> [dostęp 31.08.2017].
- <http://pk.gov.pl/sprawozdania-i-statystyki/> [dostęp: 31.08.2017].
- Raport: Zabójstwa w Polsce w latach 1999–2009, http://www.policja.pl/palm/pol/1/44158/Zabojstwa_w_Polsce_w_latach_1999__2009.html [dostęp: 31.08.2017].
- Struktura ludności według wieku od 1970 roku, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-piramida/> [dostęp: 31.08.2017].

Akty prawne

- Decyzja nr 125 Komendanta Głównego Policji z dnia 5 kwietnia 2013 r. w sprawie funkcjonowania Krajowego Systemu Informacyjnego Policji, Dziennik Urzędowy KGP, 2013, poz. 28.
- Decyzja nr 162 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 maja 2015 r. zmieniająca decyzję w sprawie funkcjonowania Krajowego Systemu Informacyjnego, Dziennik Urzędowy KGP, 2015, poz. 32.
- Informacja Komendy Głównej Policji o Krajowym Systemie Informacyjnym Policji (KSIP) i Systemie Analitycznym (SA) opublikowana w Raporcie o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014 r. dostępnym na stronie internetowej MSWiA, zob. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2014 roku, sygnowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, s. 6, 7.
- Kodeks karny (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny [Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553; tj. Dz.U. z 2016 r. poz. 1137 z późn. zm.]).
- Kodeks karny wykonawczy (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy [Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557]).

Kodeks postępowania karnego (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego [Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.]).

Rozporządzenie RM z dnia 9 sierpnia 2013 r. w sprawie programu badań statystycznych i statystyki publicznej na rok 2014 (Dz.U. z 2013 poz. 1159).

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o zawodzie lekarza (Dz.U. z 1999 r. Nr 64, poz. 729).

Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r. poz. 773).

Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2010 r. Nr 125, poz. 842).